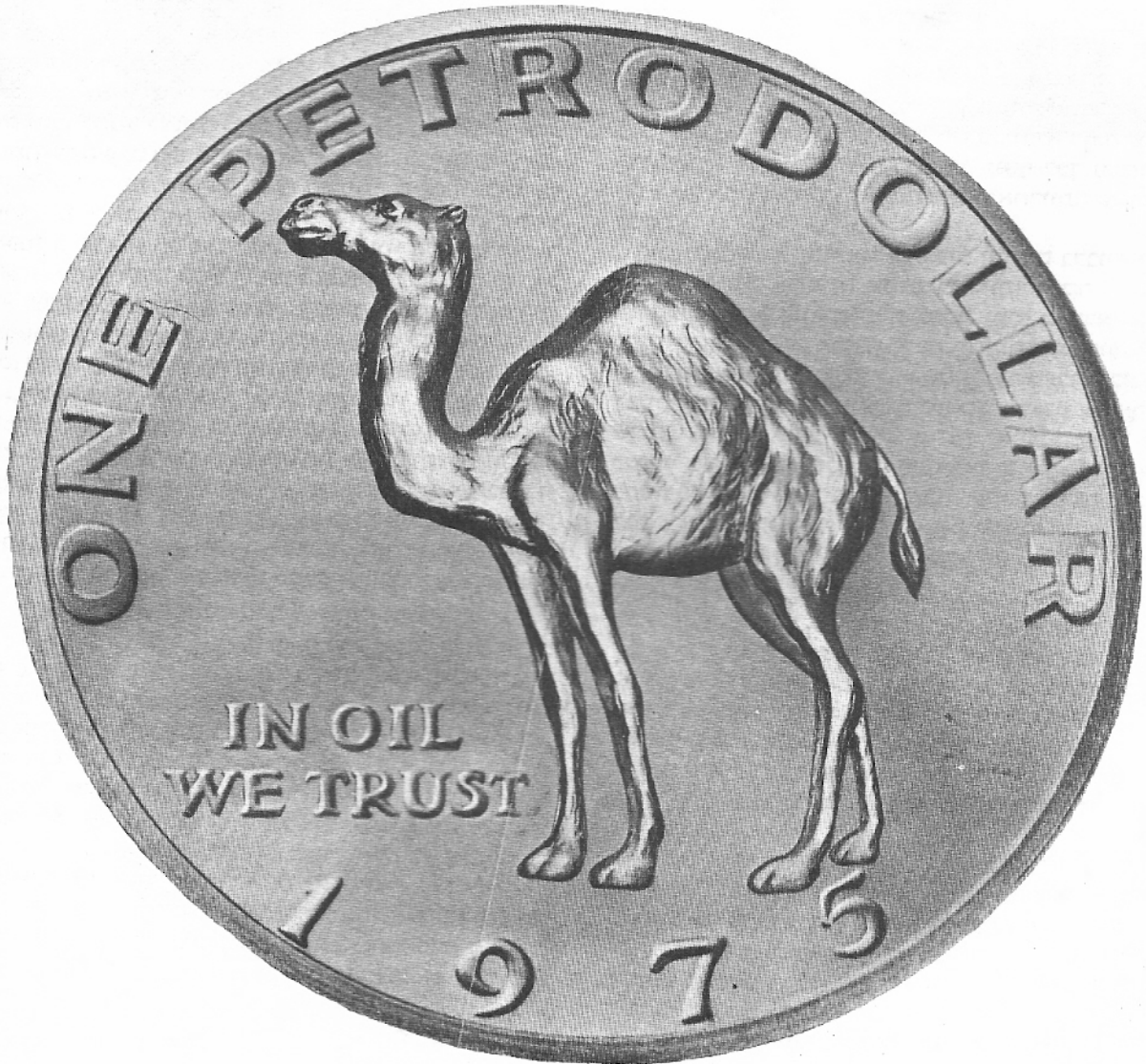

1. חשיבותו של נפט המזרח התיכון

מהפכת האנרגיה במאה ה-20 היא תולדת הניצול הגובר והולך של הנפט הן כמקור אנרגיה והן כחומר-גלם למיגוון של מוצרים פטרו-כימיים ואחרים. היפוך היוצרות במאזן השימוש בין הנפט לבין מקורות-האנרגיה האחרים, ובעיקר פחם, מדגים את חשיבותו של הזהב השחור במערב-כות התובלה והתעשייה בעיצומה של תקופתנו: אם בשנת 1900 עדיין לא עלתה ניצולת הנפט והגז על 3.5 אחוזים מכלל צריכת האנרגיה העולמית, הרי שערב מלחמת-העולם הראשונה (1913) עלה חלקו של הנפט במאזן האנרגיה העולמי לכ-6 אחוזים, ובתום מלחמת-העולם השנייה (1945) — לכ-23.5 אחוזים. בשנת 1960 תפס הנפט כ-33

קווים להתפתחות משק הנפט במזרח התיכון ד"ר עמיהוד ישראלי*

"בנפט אנו בוטחים"

(שער השבועון האמריקני "ניוזוויק", 10 פבר 1975)

אחוזים מכלל צריכת האנרגיה העולמית, ואילו בשנת 1970 הגיע חלקו במאזן העולמי לכ-44 אחוזים. גם בשנת 1980 הורה אומדן צריכת הנפט העולמית על כ-47.8 אחוזים מכלל סוגי מקורות האנרגיה שנצרכו.

נתונים אלה, במקביל לנתונים על עליית תפוקת-הנפט בערכים מוחלטים בעולם כולו, מציינים את הזדקקותו הגוברת והולכת של העולם לנפט. ואכן, הפקת נפט מסחרי החלה, אומנם, באמריקה הצפונית עוד בשנת 1859 (290 טון), אולם למן תחילת המאה הנוכחית – 1900 – (19.9 מיליון טון) ועד שנת 1979 (3,252 מיליון טון) חל גידול מסחרר בקצב התפוקה והצריכה, שניתן לאומדו ב-16,160 אחוזים או בגידול התפוקה פי 163.5, וכל זאת תוך 79 שנים בלבד.

בעשרים השנים הראשונות של המאה הנוכחית (1900-1920) הכפילה עצמה תפוקת הנפט העולמית פי חמישה. בעשרים השנים הבאות (1920-1940) שוב חלה הכפלה פי שלושה לערך. בשנת 1950 עברה ההפקה העולמית את חצי מיליארד הטונות. 9 שנים לאחר מכן (1959) הפיק העולם למעלה ממיליארד טון, היינו הכפלה תוך פחות מעשור. בשנת 1969 שוב הוכפלה התפוקה בעוברה את 2 מיליארד הטון, ואילו בשנת 1977 ייצר העולם כולו למעלה מ-3 מיליארדי טון. בשנת 1980 הגיעה התפוקה לכ-3.3 מיליארד טון.

תלותה הכמעט מוחלטת של החברה המודרנית בנפט היא רבת-פנים, והסיבות להעדפתו שונות ומגוונות. בהשוואה למקורות האנרגיה האחרים נמצא הנפט בשפע (לפחות עד פרוס שנות ה-70), הפקתו הייתה קלה וזולה, תובלתו בצינור רות או במיכליות – פשוטה ונוחה, ניצולתו – גבוהה ביותר, והשימוש בו, בהשוואה לפחם, התאפיין בנקיונו. הפרדת פרוודות-הנפט ומרכיביו בתהליכי הזיקוק והפיצוח פתחה שער נרחב לייצור מיגוון של דלקים, של שמני-סיכה, של פאראפינים למיניהם וכיו"ב. כך איפוא נקשרו דלקי-הנפט למהפכת התובלה והתחבורה הכלל-עולמיים ביבשה, באוויר ובים. ולא זו בלבד אלא שב-25 השנים האחרונות התרחב השימוש בנפט לא רק ליעדי אנרגיה אלא גם כחומר-גלם מגוון ביותר למיכלולי התעשיות הפטרו-כימיות: למעלה ממיליון (!) מוצרים חיוניים ביותר מופקים מהרכיבים הכבדים של הנפט, ובכללם כלל המוצרים הסינתטיים והפלסטיים למיניהם, כימיקלים תעשייתיים וחקלאיים, גומי סינתטי, דשנים, תרופות למיניהן וחומר-נפץ. למעשה, אין ענף כלשהו בתחום התעשיות הקלות, הבינוניות והכבדות, שמוצרי-הנפט לא הבקיעו לתוכו והשתלבו בו. מוצרים אלה מהווים את תשתית חיינו היומיומיים והם פרי פלט אדיר של תעשייה פטרו-כימית ענפה, אשר כבשה את

מקומה בכל המדינות המתועשות. שימושו הרב-תכליתי של הנפט דחק את כל סוגי האנרגיה האחרים, כולל החשמלית והאטומית, הן מפאת מחירו הנמוך באופן יחסי למחיריהם של מקורות אנרגיה חליפיים והן מפאת שימושו הרבים. אין ספק, כי התייקרותו הדוהרת של הנפט בשנים האחרונות תטה את מרכז הכובד בשנות ה-80 מצריכתו האנרגטית גרידא לשימושו כחומר-גלם.

במקביל לגידול הרב שחל בהפקת הנפט בעולם חלה עלייה כמותית ויחסית גם יחד במישקל הנפט המופק במזרח התיכון, ומגמה זו, כשלעצמה, מטעימה את חשיבותו הגוברת והולכת של מרחבנו. אולם הגורמים לחשיבותו של הנפט באזורנו הינם מגוונים פי כמה וכמה.

(א) מישקלו הכמותי של הנפט בערכים מוחלטים ובערכים יחסיים

לוח מס. 1 מורה על גידול התפוקה: תוך פחות מ-50 שנה הפך המזרח התיכון ליצרן הנפט הגדול ביותר בעולם. המהפך חל בשנת 1968, שעה שתפוקת מרחבנו (572.9 מיליון טון) הדביקה את תפוקת צפון-אמריקה (559.7 מ"ט), ומי-שקלו היחסי הגיע ל-29 אחוזים מכלל התפוקה העולמית. מכאן ואילך שמר המזרח התיכון על מעמדו כמפיק הנפט הגדול ביותר בעולם, יחסית, לגושים הגיאופוליטיים האחרים, וזאת חרף ההתפתחויות החיוביות שחלו בהפקות נפט בברית-המועצות, בסין, בניגריה ובמקסיקו. בשנת 1970 הפיק אזורנו 30.6 אחוזים מכלל התפוקה העולמית, והנתון היחסי עלה ל-36.8 ב-1973, ונותר באותה רמה (36.3 אחר-זים) ב-1977. גם בשנת 1980 שמר המרחב על בכורתו באותו יחס בקרוב.

(ב) חלקו של המזרח התיכון במסחר בינלאומי בנפט

מאז שנת 1950 הפך המרחב לספק-הנפט הגדול ביותר בשווקים הבינלאומיים. כתוצאה מכך חלה תפנית מהפכנית בכיווני המסחר הבינלאומי בנפט; אם ב-1938 ייצא חצי-הכדור המערבי 34 מ"ט לחצי-הכדור המזרחי, הרי שבשנת 1950 פחת הייצוא בכיוון זה לכלל 15 מ"ט, ואילו ארצות-הברית החלה, לראשונה בתולדותיה, לייבא נפט מהמרחב הקאריבי, בעוד שהמזרח התיכון סיפק נפט לאירופה המערבית, ליפן, לדרום-מזרח אסיה ולאפריקה המזרחית. המהפך בכיווני המסחר וביעדיו נבע הן מגידול הביקוש העולמי לנפט, בראש ובראשונה בארצות-הברית, והן ממי-עוט הצריכה העצמית של יצרניות הנפט במזרח התיכון. שתי המגמות הללו לא השתנו באורח מהותי. ב-1973 הגיעה הצריכה בארצות-הברית (בלבד) לכ-30 אחוזים מכלל

לוח 1: עליית התפוקה העולמית וחלקו של המזרחית

השנה	1900	1920	1940	1950	1960	1970	1979
כל העולם (מיליוני טון)	19.9	96.9	294.0	520.7	1055.1	2278.4	3041.6
המזרחית (בלי צפון-אפריקה)	—	1.7	13.8	87.7	263.9	697.6	1104.4
באחוזים	—	1.8	4.7	16.8	25.0	30.6	36.3

קובץ ס דיסקט חודש יוני

איזור העשייה ביפן
ענק הניצב על כרעי תרנגולת

המזרח-תיכוני למערב-אירופה (וכ-44 אחוזים מהנפט של המזרח התיכון וצפון-אפריקה). אומנם, בשנות ה-60 וה-70 חלה הקלת-מה בתלותו של גוש גיאופוליטי מתועש זה במדינות הנפט, שכן שדות-הנפט התת-מימיים שבים הצפוני החלו להניב דלק גולמי, כדלקמן: 1960 – 14.3 מ"ט, 1970 – 16.2 מ"ט, 1973 – 23.8 מ"ט, 1977 – 70.1 מ"ט. דא עקא, שכמויות מיזעריות אלה, יחסית לצריכה הכוללת, שיחררו רק את נורווגיה ואת בריטניה מתלותן בייבוא. שאר המדינות המתועשות נזקקות עדיין לייבוא נפט בממדים גדולים. זאת ועוד – כל התפוקה העצמית של מערב אירופה לא עלתה על אחוז אחד מכלל התפוקה העולמית עד שנת 1973. ב-1977 הגיעה חלקה ל-2.3 אחוזים מהייצור הכלל-עולמי. צריכת הנפט של מערב-אירופה נאמדה ב-1973 בכ-27 אחוזים מכלל הצריכה העולמית, והיא נטלה 53 אחוזים מכלל יבוא הנפט העולמי. אומדן הצריכה המערב-אירופית ב-1980 הצביע על כ-20 אחוזים מסך הכול העולמי. לא ייפלא איפוא, שתלותה בייבוא נפט מהמזרח התיכון ומצפון-אפריקה נשארה מכרעת.

(ה) תלותן האפשרית של ברית-המועצות ושל גרורותיה במרוצת שנות ה-80 בייבוא נפט מן המזרח התיכון

בברית-המועצות חלה התפתחות מרשימה בהפקת נפט רק בשנות ה-70. עד שנת 1950 (37.4 מ"ט) לא חלה התרחבות משמעותית בייצור. בשנת 1960 ייצרו הסובייטים 147.9 מ"ט, ובעשור שלאחריו (1970) – 352.6 מ"ט, שהיוו כ-15.5 מהתפוקה העולמית. ב-1975 התחולל המפנה, כשברית-המועצות הדביקה את ארצות-הברית והפכה ליצרן הנפט הגדול שבעולם – 490 מ"ט (18.1 מ"ט מהייצור העולמי, לעומת 17.2 של ארה"ב). ב-1977 הרקיעה תפוקת הנפט הסובייטי ל-540 מ"ט (17.8, לעומת 15.3 אחוזים של ארה"ב). בשנת

הצריכה העולמית, בעוד שהתפוקה בארצות-הברית נעה באותה עת בגבולות 18-19 אחוזים בלבד מהתפוקה העולמית. בשנת 1977 הפיק, כזכור, המזרח התיכון 36.3 אחוזים מהתפוקה העולמית. אולם המפיקות עצמן הסתפקו ב-80 מ"ט בלבד לצריכתן העצמית מתוך 1,104.4 מ"ט שהופקו, היינו 7.2 מהסך הכולל של תפוקתן, או 2.6 אחוזים מהתפוקה הכלל-עולמית באותה שנה. הווה אומר, מרביתו של הנפט באזורנו, אומנם, נועד לייצוא מאז שנת 1908, אולם ב-30 השנים האחרונות הפך מישקלו למכריע בשווקים הבינלאומיים.

(ג) תלותה הכמעט-מוחלטת של יפן בייבוא נפט

ארץ השמש העולה, שהפכה לענק כלכלי בינלאומי בשנות ה-70, היא בחזקת נמר תעשייתי העומד על כרעי-תרנגולת: ללא הספקת הזהב השחור, בעיקר מהמפרץ הפרסי, עלולה תעשייתה לקרוס תחתיה ולהתמוטט. כ-88 אחוזים מייבוא הנפט היפני ב-1970 הגיעו מן המזרח התיכון. צריכת הנפט של יפן נאמדה בכ-10 אחוזים מכלל הצריכה העולמית ב-1973, וחלקה בייבוא הנפט העולמי עלה על 20 אחוזים באותה שנה (בדומה לארצות-הברית). דא עקא, שליפן אין בארות-נפט משלה ואף לא עתודות כלשהן. בשנת 1977 צרכה יפן כ-20 אחוזים מכלל יצוא הנפט של מדינות המזרח התיכון (ללא צפון-אפריקה) בהשוואה לארצות-הברית, שנטלה חלק קטן יותר (כ-12 אחוזים).

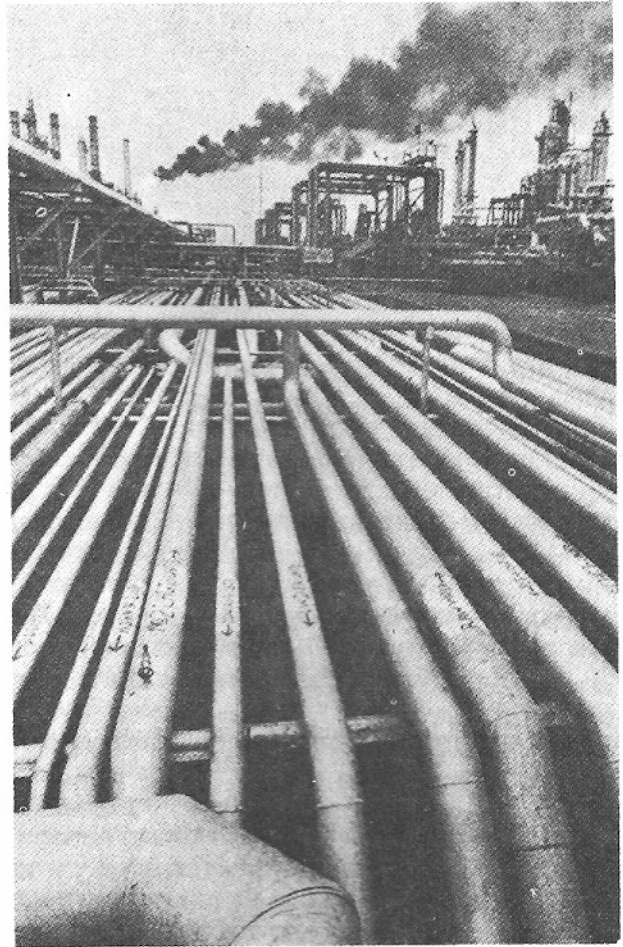
(ד) מדינות מערב-אירופה תלויות עדיין בהנעת גלגלי חרושתן ותובלתן בנפט המזרח התיכון וצפון-אפריקה

ב-1955 ייבאה מערב-אירופה כ-85 אחוזים מדלקיה מן המזרח-התיכון. גם בשנת 1977 הופנו כ-43 אחוזים מייצוא הנפט

1979 הגיעה התפוקה הסובייטית ל-598 מ"ט, היינו 18.6 אחוזים מהייצור העולמי. אולם גרורותיה של ברית-המועצות במזרח-אירופה הגבירו את צריכתן, בעוד שהספקת-הנפט ממקורותיהן העצמיים התמעטה ביותר, והוא הדין בענק הסובייטי, שצריכתו גדלה במחצית השנייה של שנות ה-70 והדביקה כמעט את הפקתו. לפיכך הפנתה ברית-המועצות את גרורותיה למקורות הנפט המזרח-תיכוניים כבר בסוף שנות ה-70, וקיים סיכוי סביר, שהרו-סים עצמם יאלצו לנקוט מדיניות דומה במרוצת שנות ה-80.

**(ו) עתודות-הנפט המוכחות של המזרח התיכון
הן הגבוהות ביותר בעולם**

עד שנת 1971 חלה עלייה ברורה בשיעורי העתודות המוכחות של אזורנו, כדלקמן: 1920 — 5.8 מיליארד חביות* (1945 — 18 — 1948; 32 (כ-41 אחוזים מהעתודות העול-מיות); 1953 — 61 (כ-56 אחוזים); 1960 — 183 — 214.9; 1970 — 343.9 (כ-49). בשנות ה-70 עברו עתודות-הנפט של המזרח התיכון שוב את תחום מחצית מעתודות העולם כולו: 1971 — 366.8 מיליארד חביות (52.4 מעתודות העולם); 1972 — 355.3 (50.7); 1973 — 349.7 (49.9). אומדן לשנת 1980 מצביע על כ-53 אחוזים מכלל עתודות-הנפט המוכחות בעולם כולו, ובתוספת מדינות צפון-אפריקה עומד האומדן על כ-57.5 אחוזים. אין ספק, כי למרות "ניזילות-הנתונים", הרי שלגבי עתודות-הנפט המשוערות** עולה חלקו של המזרח התיכון בסך העולמי על הנתון המקובל בעתודות המוכחות (53-57 אחוזים), והנחה זו מעניקה חשיבות-יתר לפוטנציאל הנפט המצוי באזורנו. ראוי להטעים, כי כ-90 אחוזים מעתודותיו המוכחות של האיזור מتركזות בקרקעית המפרץ הפרסי ובשוליו הטריטוריאליים הסמוכים, וזהו המפתח להבנת חשיבותו האסטרטגית והכלכלית של מרחב המפרץ הפרסי לעולם כולו.

צינורות נפט של "ארמקו" בערב הסעודית
העברת השליטה מהחברות המערביות למדינות הנפט

* 7 חביות — 1 טון.

** כמויות הנפט המירביות, שניתן יהיה להפיק לפי הערכת מבנה השכבות התת-קרקעיות ונפח הסלעים.

לוח 2: עשר יצרניות הנפט הגדולות בעולם 1979-1977 (מיליוני טון)

	1979	%	1978	%	1977	
18.6	598.1	18.5	584.8	17.8	540	(1) בריה"מ
13.7	444.5	14.3	453.7	15.3	465.5	(2) ארה"ב
14.7	482.1	14.0	444.8	14.6	445.0	(3) סעודיה
5.0	158.3	8.6	271.5	9.3	283.5	(4) איראן
5.5	179.1	4.3	137.1	3.6	110.4	(5) עיראק
3.8	122.8	3.6	112.9	3.9	119.5	(6) וונצואלה
3.7	120.2	3.2	99.6	3.4	104.1	(7) ניגריה
3.5	115.5	3.1	97.2	2.9	89.6	(8) כווית
3.4	110.5	3.3	104.5	2.7	81.0	(9) סין העממית
3.3	107.7	3.3	103.9	3.3	100.0	(10) לוב
100 =	3252.2	100 =	3165.5	100 =	3041.6	סה"כ עולמי

לוח 3: תריסר עתונותיות הנפט הבכירות בעולם, 1980
(עתונות מוכחות במיליארדי חביות ובאחוזים)

המקום: המדינה:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
סעודיה	בריחה"מ	כוויית	איראן	מקסיקו	עיראק	האמירויות ארה"ב	לוב	סין	ונצואלה	ניגריה		
	163.35	67.0	65.4	58.0	31.25	31.0	29.4	26.5	23.5	20.0	17.87	17.4
%	24.0	9.9	9.6	8.5	4.6	4.6	4.3	3.9	3.5	2.9	2.6	2.6

(האלמנך העולמי, 1981)

של כוויית הינה ל-81 שנה, של איראן ל-52 שנים, של עיראק ל-25 שנים, ושל מקסיקו ל-72 שנים. ברית-המועצות תכלה את מאגריה, ברמת-הייצור של 1979, תוך 19 שנה ופחות. לוונצואלה ולניגריה מזומנות עוד כ-20 שנים לערך, ולאחר האמירויות - עוד כ-44 שנים. כל זאת, כמובן, בתנאי, שעתונות הנפט של מדינות אלה לא יגדלו עקב גילויים חדשים.

מכל מקום, אין ספק, כי תוחלת השאיבה של מדינות הנפט הראשיות במזרח התיכון ממושכת מאוד, ועובדה זו מקנה למאגר הנפט באזורנו את חשיבותו העולמית מעל ומעבר לתנודות השנתיות בהפקת-הנפט.

(ז) לנפט במזרח התיכון יתרונות נוספים, מהם פסיים ומהם טכניים-כלכליים

מבחינה סטטיסטית הייתה העלות הממוצעת לגילוי נפט באזורנו נמוכה מאד עקב ההסתברות הגיאולוגית הגבוהה. בשלהי שנות ה-60 הייתה העלות הממוצעת בארצות-הברית גבוהה פי 223, ובוונצואלה - פי 42 בהשוואה לאזורנו. גם ההוצאות הממוצעות להפקת נפט גולמי במזרח התיכון היו זולות במיוחד. במזרח הרחוק היו המחירים גבוהים פי 3.6, בוונצואלה - פי 5.5 ובארצות-הברית פי 10.5 בהשוואה למזרח התיכון. יתרונות נוספים ומיוחדים נגעו לחסכון בהוצאות השאיבה עקב שפיעתו העצמית של הנפט בלחץ הגזים (overflowing), ובכמויות הענק הממוצעות שהפיקו בארות הנפט בסעודיה ובכוויית (200-300 טון ליום לעומת 10-15 טון ליום בארה"ב). מיפלסי הקידוח הרדודים במפרץ הפרסי (200-400 מ' מתחת למיגדלי הקידוח לעומת 2 ק"מ ויותר בארה"ב) הוזילו את הייצור, וכן התאפיין הנפט הסעודי בעיקר ב"נקיונו הכימי", עובדה שהוזילה משמעותית את הוצאות הזיקוק.

חרף כל התפוכות המדיניות והכלכליות נודעת חשיבות רבה לנפט המזרח התיכון אליבא דמערב-אירופה, יפן וארצות-הברית. על עובדה זו מבססות מדינות הנפט את לחציהן הכספיים והמדיניים המופעלים על המערב המתועש. זיקת המדינות המפותחות למאגר-הנפט המזרח-תיכוני נטתה בעשור האחרון למסלול חד-סיתרי יותר מאשר לזיקת-גומלין סימטרית; ויש להניח, כי מגמה זו בכללותה תימשך עד שנת 2000, אלא-אם-כן תחול פריצה פתאומית בתחום הפקת-האנרגיה בעולם.

2. התפתחות תעשיית הנפט במזרח התיכון

מבחינה מתודית ניתן לסווג את התפתחות תעשיית הנפט במזרח התיכון לשלוש תקופות:

ההערכה המעודכנת ביותר לשנת 1980 בנושא העתונות המוכחות מציבה את ערב הסעודית בראש המאגר העולמי הרחק לפני כל מדינה אחרת - עם 163.35 מיליארד חביות, היינו כ-24 אחוזים מעתונות העולם כולו. עובדה זו דייה כדי להסביר את החשיבות המירבית המיוחסת לממלכת-מידבר זו על-ידי ארצות-הברית ועל-ידי בעלות-בריתה כארץ זבת-חולות ונפט. ניתן לומר, כי ניתוב מדיניות החוץ האמריקנית נוטל בחשבון עובדת-מפתח זו בעיצוב יוזמותיה המדיניות, הצבאיות והכלכליות של ארצות-הברית. כוויית מצויה במקום השלישי ברשימת המאגר העולמי עם 65.4 מיליארד חביות (9.6 אחוזים מהעתונות העולמיות המוכחות), ומייד אחריה ניצבת איראן (58 מ"מ/ח-8.5 אחוזים). מכלל המדינות הערביות האחרות השותפות לרשימה נכבדה זו יש להזכיר את עיראק (מקום ששי) 31 מ"מ/ח (4.6 אחוזים); איחוד האמירויות הערביות (מקום שביעי) 29.4 מ"מ/ח (4.3 אחוזים); לוב (מקום תשיעי) 23.5 מ"מ/ח (3.5 אחוזים).

ברית-המועצות ניצבת במקום השני, אחרי סעודיה, עם עתודה מוכחת בת 67 מ"מ/ח (9.9 אחוזים), ואילו ארצות-הברית נדחקה למקום השמיני בלבד (26.5 מ"מ/ח-3.9 אחוזים). למפיקות נפט מובהקות, כגון ונצואלה (17.87 מ"מ/ח) וניגריה (17.4 מ"מ/ח), אין מקום בעשירייה העולמית הרא-שונה, שכן העתונות המוכחות של כל אחת מהן אינן עולות על 2.6 אחוזים מכלל העתונות העולמיות. אינדונזיה, המהווה ספק נפט חשוב ביותר באסיה, חולשת רק על 9.6 מיליארד חביות (1.4 אחוזים), ואילו לקנדה 6.8 מיליארד חביות, היינו אחוז אחד מהעתונות המוכחות בעולם כולו. מדינות ערביות אחרות, שאינן בולטות על מפת המסחר הבינלאומי בנפט, נהנו בשנת 1980 מעתונות ניכרות, כגון אלג'יריה (8.44 מ"מ/ח-1.2 אחוזים), קטר (3.76 מ"מ/ח-0.6 אחוזים), מצרים (3.1 מ"מ/ח-0.5 אחוזים), עומאן (2.4 מ"מ/ח), ואפילו תוניסיה (2.25 מ"מ/ח).

חשוב להטעים שוב ושוב, כי סעודיה לבדה חולשת על 24 אחוזים מהעתונות המוכחות של העולם כולו. אם נצרף אליה את כוויית, את איראן, את עיראק ואת איחוד האמיר-יות נקבל 51 אחוזים מעתונות העולם כולו. הווה אומר - פוטנציאל הנפט העולמי משתרע במפרץ הפרסי ובשוליו במדינות תת-מפותחות, שצריכתן העצמית דלה ויכולתן להגמיש את תפוקת הנפט השנתית שלהן, הן לחיוב והן לשלילה, מרובה ביותר.

להדגמת חשיבותן של העתונות המוכחות נביא מספר דוגמאות עיוניות: אם תמשיך ארצות-הברית להפיק נפט מאדמתה, ברמת-הייצור של שנת 1979, יספיקו עתונותיה המוכחות (בחישוב של שנת 1980) לפחות לשמונה וחצי שנים (!) לעומת זאת יספיקו עתונותיה של סעודיה - לפי אותו חישוב - ליותר מ-48 שנים, ואילו תוחלת בארותיה

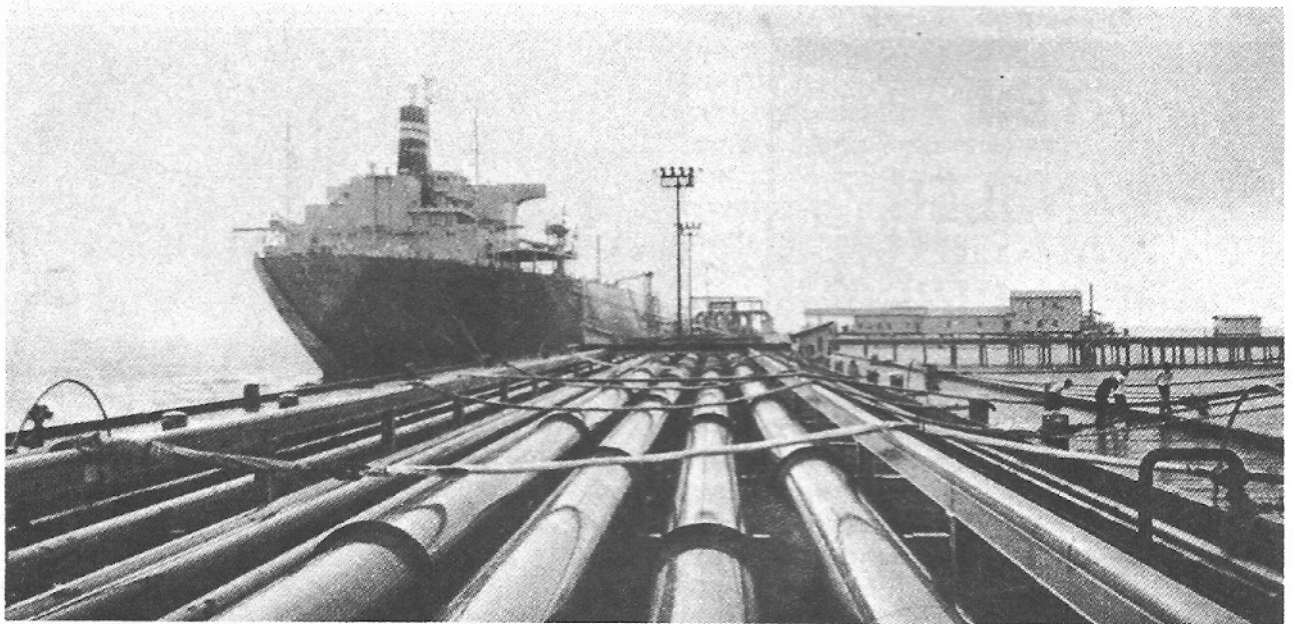
ולעזועים שפקדו את יחסי הקרטל עם מספר ממדינות הנפט במזרח התיכון, מאידך גיסא. בדיעבד הולידו זעזועים אלה את אופ"ק, איגוד יצואניות הנפט, כמשקל נגדי ללחצי הקרטל האנגלו-אמריקני.

(ג) התקופה השלישית כוללת את שנות ה-70 ועומדת בסימן השתלטות המדינות המפיקות באמצעות אופ"ק על מדיניות הנפט והצלחתן לממש את מרבית יעדיהן הכלכליים. חברות אופ"ק הערביות הצליחו אף לתרגם סחיתן הכלכלית להישגים מדיניים מסויימים. החל משנת 1972 לא חלה התרחבות כמותית בעתודות-הנפט של המזרח התיכון. עקומת התפוקה הראתה תנודות חריפות בעקבותיה של מלחמת יום-הכיפורים. בעשור זה גדלה המודעות הכלכל-עולמית למשבר אנרגיית-הנפט מחמת סיחרור המחירים והנפת חרב האמברגו ב-1973. בסיומו של העשור זעזעה המהפכה החיזמיניסטית את יבואניות הנפט, ותפוקת-הנפט האיראנית החלה להצטמצם במכוון. מלחמת עיראק-איראן סייעה אף היא למגמה זו. על רקע אירועים אלה התעצמה חשיבותה של סעודיה כמקור לא-אכזב לקיזוז צרכי הנפט של מערב-אירופה ושל ארצות-הברית בפרט, ושל העולם החופשי בכלל.

חיפשי הנפט במזרח התיכון החלו רק במאי 1901, עם הענקת זכיון ל-60 שנה לבריטי ד'ארסי על-ידי נציגו של השאה הפרסי; אולם ההתעניינות בפוטנציאל הנפט והמחצ-בים בפרס רווחה עוד בשנות ה-70 של המאה הקודמת. שדה הנפט הראשון התגלה במסגיד-יסולימאן (1908) אשר בחבל חיזיסתאן הפרסי למרגלות הרי זאגרוס. בשנת 1914 רכשה ממשלת בריטניה את מניות הבכורה ב"חברת הנפט האנגלו-פרסית" (APOC) (כיום - "בריטיש פטרוליום", BP), שירשה את הזכיון מ'ד'ארסי והפעילה את הזכיון

(א) תקופת שליטת חברות הענק האנגלו-אמריקניות, המתחילה בערך ב-1920 ומסתיימת במחצית שנות ה-50. במהלך תקופה זו עלתה עקומת תפוקת-הנפט תחילה במתי-נות ולהלן בתלילות רבה. שיעורי העתודות המוכחות של האיזור גדלו בהתאם לכך (מ-5.8 מיליארד חביות לכ-100 מיליארד חביות). סיומה של תקופה זו עמד בסימן משבר הנפט האיראני, הלאמת תעלת סואץ והשינוי המהותי בהסדר-התשלומים, שהתבססו עד אז על 16 אחוזים בלבד למדינות. עיקר הרווחים נגרפו על ידי חברות הענק, שחלשו על כ-82% מתפוקת הנפט הגולמי במזרח התיכון. (ב) התקופה השנייה, החל ממחצית שנות ה-50 ועד שנת 1969, עמדה בסימן הסדר תשלומים של מחצה על מחצה בין החברות לבין המדינות. באותה עת התרחב מעגל מפיקות-הנפט, והתפוקה עלתה בזינוקים מהירים. הוא הדין בגיאות שבהערכת העתודות המוכחות, שזינקו עד ל-350 מיליארד חביות.

תקופה זו התאפיינה אף בבניית מיתקני-זיקוק ובהרחבת הקיימים. אף-על-פי-כן עיקר הייצוא היה נפט גולמי ולא דווקא תזקיקים. בתקופה האמורה חלה גיאות אדירה ברווחי החברות והמדינות גם יחד. בעיצומה של התקופה חלו שתי התפתחויות חשובות: באוקטובר 1960 נוסד אופ"ק (OPEC), ארגון המדינות המייצאות נפט, ובינואר 1968 הוקם אופ"ק (OAPEC), ארגון המדינות הערביות מייצאות הנפט. כמו כן החלה להיחלש בהדרגה שליטתו של קרטל חברות-הענק במזרח התיכון עקב חדירתן של חברות-נפט עצמאיות (Independents), שהשפיעו על שינוי חלוקת הרווחים ועל תנאי-הזכויות לטובת המדינות המפיקות. תמורה זו חלה במקביל לחדירת הנפט הסובייטי למערב-אירופה במחירים נמוכים יותר ממחירי הקרטל, מחד גיסא,

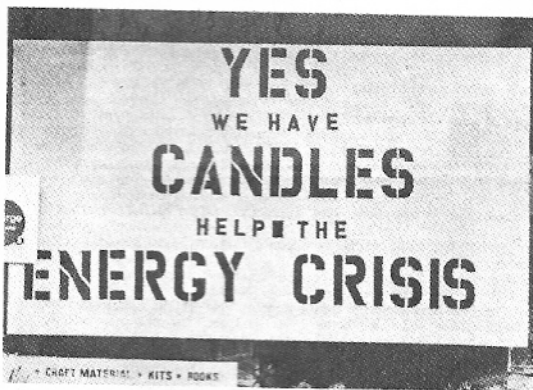
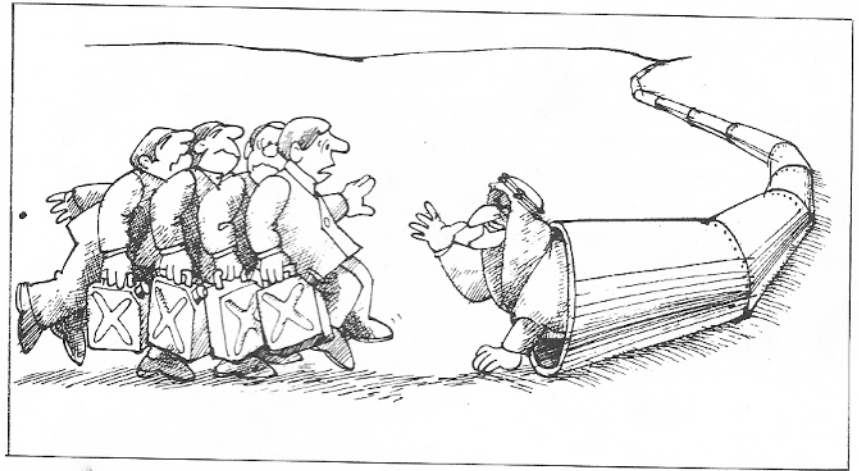
מכליות וצינורות נפט באיראן
תובלה פשוטה ונוחה

* שבע חברות הענק האנגלו-אמריקניות תיאמו מדיניותן במסגרת קרטל-הנפט הבינלאומי, שלטו על כ-60 אחוזים מאספקת הנפט של העולם המערבי והכתיבו מדיניות מחירים מתואמת.

תור בתחנת דלק בלוס-אנג'לס, ארצות-הברית

קריקטורה בעתון הגרמני "די צייט", (30.11.73)

כן, יש לנו נרות — חלון ראווה באורגון, ארצות-הברית

ממראות "משבר האנרגיה" 1973

כיכר פיקאדילי, לונדון, בחשיכה

לוח 4: מגמות בהפקת הנפט במזה"ת ובצפון-אפריקה (מיליוני טון)

1979	1977	1975	1973	1969	1965	1960	1955	1950	
598.1	445.0	337.3	365.0	148.6	100.8	62.1	48.8	27.3	סעודיה
158.3	283.5	268.7	294.0	168.1	94.8	52.6	16.4	33.2	איראן
115.5	89.6	93.3	138.0	129.5	109.0	81.9	55.2	17.2	כוויית
179.1	110.4	111.3	99.0	74.9	64.4	47.6	34.9	7.0	עיראק
									איחוד האמריקות
91.4	97.2	79.6	74.0	28.9	13.6	—	—	—	רויות
19.0	17.1	16.5	14.0	16.4	—	—	—	—	עומאן
26.3	21.1	20.0	27.0	17.0	11.0	8.2	5.7	1.7	קטר
107.7	100.0	71.0	105.0	149.8	58.7	—	—	—	לוב
59.2	53.5	42.6	51.0	44.5	26.5	8.6	0.1	—	אלג'יריה
26.6	21.0	15.7	9.5	14.0	6.5	3.1	1.7	2.2	מצרים

מיסיהן לממשלות המקומיות במקום לממשלותיהן, ואילו שליטתן על רשתות-השיווק (צינורות ומיכליות) ועל מערכות-הזיקוק מנעה בעד המדינות לעסוק בשיווק-נפט עצמאי. זו הייתה גם הסיבה לכשולן מיבצע הלאמת הנפט באיראן (1954-1950) בידי הממשלה האיראנית.

בשלהי שנות ה-50 הופרו ההסדרים הקיימים עקב תחילת חדירתן של חברות הנפט "העצמאיות" (Independents) לשוק המזרח-תיכוני, בהציען תנאי תשלומים נוחים יותר למדינות המפיקות. הסנונית הראשונה (1957) הייתה חברת-הנפט האיטלקית (ENI), שהבטיחה לאיראן 75 אחוזים מכלל הרווחים תמורת שותפות מלאה. אותו עקרון ניגט על-ידי האיטלקים כלפי מצרים לאחר נסיגת ישראל מחצי האי סיני (1956). בעקבותיהם הצטרפו חברות נוספות למירוץ — אמריקניות, יפניות ואחרות. שיטת רכישת הזכויות החלה לפנות מקומה לשותפות מלאה יותר בתהליך הפקת-הנפט עצמו. במקביל ויתרו החברות על חלקים משטחי הזכיון הישנים, ואילו המדינות המפיקות ייסדו חברות-נפט לאומיות, אשר שימשו כקבלני-על במשא-ומתן עם החברות הזרות. באותה עת חלה גם פריצה טכנולוגית בשיטות גילוי הנפט והעמקת-הקידוחים. מוקדי החיפושים והגילויים הועתקו למדפי-היבשה (קרקעיות הימים והמפרצים הרדודים) ופותרו שיטות חדשות לקידוחים תת-ימיים במפרץ הפרסי ובמפרץ סואץ (גם בים הצפוני ובמפרץ מקסיקו). כתוצאה מכך נפתחה הזירה החופית והתתי-ימית לחדירתן של חברות חדשות, שערערו את שליטתם של ענקי-הקרטל הבינלאומי. אם בשנת 1952 חלשו ענקי הקרטל על כ-90 אחוזים מתפוקת הנפט העולמית (להוציא את צפון-אמריקה ואת הגוש הקומוניסטי), הרי שבשנת 1965, למשל, הצטמצם חלקם ל-75 אחוזים, והוא הדין בשליטתם על מזקקי-הנפט. התאגדות יצואניות הנפט באופ"ק (1960) והתארגנות המפיקות הערביות באוּפֵ"ק (1968), בעקבות מלחמת ששת הימים, באו לכלל ביטוי מכריע דווקא בשנות ה-70, כשמלחמת יום-הכיפורים שימשה עילה ועיתוי נאותים לסחרור מחירי הנפט ומוצריה ולהכתבת מחיריהם מכאן ואילך. במרץ 1973 נטלה ממשלת איראן את השליטה המלאה על הפקת-הנפט בשטחה, ובכך הושם קץ לפעילות

הפרסי. התערבות הממשלה הבריטית נבעה מהצורך לתדלק את הצי הבריטי ללא תלות בחברות הנפט האמריקניות, שחלשו באותה עת על שיווק הנפט העולמי.

בתום מלחמת העולם הראשונה רווחו חששות כבדים באשר להתמעטות משאבי הנפט של ארצות-הברית, שהפיקה עד אז כ-80 אחוזים מהנפט העולמי. חששות אלה — בצד התביעה האמריקנית לפתיחה מחודשת של ההסכמים החשאיים האנגלו-צרפתיים משלהי מלחמת העולם ולמתן נתח נכבד לארצות-הברית שסייעה לנצחון במלחמה — הולידו היערכות אירגונית חדשה במזרח התיכון: "חברת-הנפט העיראקית" (IPC), שהייתה בבעלות בריטית-צרפתית, נאלצה לשתף (1925) שתי חברות אמריקניות בהנהלתה ולהתוות ב"הסכם הקו האדום" (1928) את תחומי הזכויות העתידיים, שיירכשו במשותף במרחב הסהר הפורה. בין שתי מלחמות-העולם החלה איפוא ההתמודדות בין המעצמות על חלוקת המזרח התיכון בין ענקי-הנפט המערביים. התמודדות זו החרפה אחרי מלחמת העולם השנייה בעטייה של היחלשות בריטניה וההבקעה המסוייית של החברות האמריקניות לחצי האי ערב ולאיראן (פרס). עד אז הסתמנה החלוקה כדלקמן: על הנפט האיראני חלשה APOC הבריטית; ב-1946 התארגנה עראמקו (ARAMCO), שהורכבה מ-4 חברות-ענק אמריקניות, במתכונתה החדשה וחלשה על זכויות ערב הסעודית. ה-אי. פי. סי. הרב-לאומית (בריטית, הולנדית, צרפתית ואמריקנית) הפיקה את הנפט בעיראק. בכוויית התארגנה שותפות אנגלו-אמריקנית, בקטר, בעומאן ובשייחיות נוספות של המפרץ הפרסי פעלו חברות-בת של IPC.

עם סיום מלחמת-העולם השנייה ושיקומה של מערב-אירופה באמצעות "תוכנית מרשל" חלה גיאות אדירה בבי-קוש לנפט ולמוצריו. שבעת ענקי-הנפט האנגלו-אמריקניים חלשו עד אז על מרבית ההפקה והשיווק גם יחד. בלחץ המדינות המפיקות ותוך כדי פעולה מתואמת של מספר חברות נינקטה בהדרגה שיטת תשלומים חדשה, שהתמצתה בחלוקה שווה של הרווחים בין החברות והמדינות. שיטת ה-"50-50" הונהגה לראשונה על-ידי עראמקו בסעודיה, ואומצה, בליט-ברירה, על-ידי החברות האחרות. יחד עם זאת לא נפגמו רווחי החברות, שכן הן העבירו את תשלומי

והותר בידיה רק 40 אחוזים ממניותיה. 40 אחוזים נוספים הועברו ל-5 חברות אמריקניות, 14 אחוזים – לחברת "של" (ההולנדית-בריטית), ו-6 אחוזים – לידי חברת-הנפט הצרפתית.

בחווה עם הקונסורציום החדש תבעה ממשלת איראן עלייה מהירה בייצור הנפט, ואכן הזינוק בהפקת-הנפט האיראני חזר בשנת 1968 והדביק את זה של סעודיה. אם בשנת 1955 הגיעה התפוקה לכ-16 מ"ט, הרי שב-1965 היא עלתה לכ-95 מ"ט (פי 5.8 בעשור שנים). בשנת 1973 הרקיעה תפוקת הנפט ל-294 מ"ט. הוא הדין בשפיעה הגוברת של הבארות. לדוגמה: ב-1961 הפיקו 113 הבארות של הקונסורציום 1,171,000 חביות ליום, היינו ממוצע של 10,362 חביות לבאר. ב-1971 הגיעה התפוקה היומית המצטברת של 193 הבארות הפעילות ל-4,183,933 חביות, כלומר ממוצע של 21,678 חביות יומיות לבאר. פירוש הדבר, שבעשור אחד בלבד (1961-1971) הוכפלה שפיעתן היומית של הבארות. פועל יוצא מכך היה קצב גידול התשלומים לאיראן: ב-1954-1955 קיבלה ממשלת איראן 99.2 מיליון דולר מהקונסורציום; ב-1971 הגיע הסכום הכולל ל-1750 מיליון דולר, היינו ב-17 שנים הוכפלו התשלומים פי 17. במרץ 1973 הפקיעה ממשלת השאה את שליטת הקונסורציום על הפקת הנפט והעבירה אותה לידי חברת-הנפט הלאומית. הקונסורציום הפך איפוא ליועץ טכני, למפעיל ולסוכן-מכירות בלבד. חברת-הנפט הלאומית (ניאו"ק), שנשאה עד אז רק באחריות לפיתוח התעשייה הפטרוכימית, לקידוחי גז ולהספקת-נפט לצריכה מקומית, הפכה לבעלת הנפט האיראני הלכה למעשה. רק עם עלותו של חיומיני לשלטון נשתנתה באופן מהותי תפיסתו של המשטר בנושא הנפט: בתקופת השאה רווחה הסברה, שיש למהר ולנצל את עתודותיה המידלדלות של המדינה על-מנת להחיש את תהליך תיעושה ועצמאותה הכלכלית; ואילו בתקופת חיומיני נשללו ההתמערבות וספיחייה מתוך גישה מוסלמית קנאית, ועל-כן ניתן היה להאט את קצב הפקת הנפט (עיין בלוח 2)* לרמת הייצור הנמוכה יותר, שהוכתבה על-ידי קברניטי הרפובליקה המוסלמית ואישי-הדת. מסיבה זו נפגעה איראן בתחום זה פחות מיריבתה עיראק, עם פרוץ המלחמה ביניהן, שכן כבר בשנת 1979 השיגה תפוקת הנפט העיראנית קית בהרבה את זו האיראנית.

שדות-הנפט האיראניים משתרעים, רובם ככולם, בשולי הגבעות של חבל חיז'יסטאן, למרגלות הרי זאגרוס, ברדיוס שאינו עולה על 300 ק"מ מקודקוד המפרץ הפרסי. רשת צינורות נפט משתרֶגת מהבארות לעבר בתי-הזיקוק של אבאדאן, שהם הגדולים ביותר במזרח התיכון. רק לאחרונה הצליח הצבא האיראני לפרוץ את המצור העיראקי על עיר זו ולהדפו. עד השנים האחרונות בוצע יצוא הנפט הגולמי דרך מיתקני המסוף הימי של בְנְדֶר-שאפור, בקודקוד המפרץ הפרסי. רדידותו וממדיו הקטנים, שהגבילו את קצב הטעינה ואת כמויותיה, הביאו את איראן לפיתוח מסוף נפט חלופי באי ח'אג'ג, כ-35 ק"מ מחופו הצפוני-מזרחי של המפרץ וכ-50 ק"מ ממנל בושייר. מסוף הים בח'אג'ג מתדלק מיכ-ליות בנות רבע מיליון טון ויותר,** ואילו המסוף הוותיק

הקונסורציום המערבי הרב-לאומי. גם בערב הסעודית ניקנו בהדרגה מרבית נכסיה של חברת עראמקו ב-1981, והמדינה הפכה, למעשה, לשליטה על תעשיית-הנפט בתחומיה. עד תחילת שנות ה-80 הושלם תהליך השתלטותן ההדרגתית או המלאה של מפיקות-הנפט על תעשיותיהן באמצעות החברות הלאומיות. בוועידות דו-שנתיות של אופ"ק ניסו המפיקות להגיע לתיאום מדיניות ומחירים, חרף ניגודי האינטרסים בינן לבין עצמן. ואילו מדינות המערב ניצבו בפני גרעונות גדלים והולכים במאזן תשלומיהן מחמת היעדר מיחזור של הפטרו-דולרים (הדולרים מרווחי-הנפט), שיפצו אותן על סיחרור מחירי הנפט (להוציא את ארה"ב ואת בריטניה, שקלטו את מרבית הפטרו-דולרים). תופעות לוואי שליליות נוספות התבטאו בשיעורי אינפלציה גוברים ובאבטלה מתפשטת והולכת. דומה, כי בשנות ה-80 צפויה הרעה נוספת, אלא-אם-כן יוחש תהליך הפיתוח של מקורות אנרגיה אלטרנטיביים, במקביל לחסכון משמעותי בצריכת הנפט, בוויסות מחיריו ובמיחזור מאוזן יותר של דולרי-הנפט לעבר כלל המדינות הצרכניות.

3. ההתפתחויות העיקריות בעבר ובהווה

(א) איראן

מאז נתגלה לראשונה שדה נפט במזרח התיכון, במסג'ד-יסוליימאן שבאיראן, בשנת 1908, עברה תעשיית הנפט באיראן תהפוכות ותמורות מרובות. תחילתה – בהפעלת זכיונות הנפט שניתנו לדיאריסי (1901) על-ידי חברת-הנפט האנגלו-פרסית (APOC), שהוקמה ב-1909 כחברה יחידה בתחומי איראן. ערב מלחמת העולם הראשונה הפכה, כזכור, חברה זו לממשלתית למחצה. עד לאותה עת הגיעה תפוקת הנפט הפרסי לרמה הממוצעת של כ-10 מיליון טון לשנה. אולם במרוצת המלחמה ולאחריה גבר הביקוש, והתפוקה זינקה כלפי מעלה: מ-25 מיליון טון ב-1948 ל-33 מ"ט ב-1950. ואכן באותה שנה הייתה איראן לייצרנית-הנפט הגדולה ביותר במזרח התיכון (עיין בלוח 4). דא עקא, שבשנת 1951 פרץ משבר חמור בין ממשלת איראן לבין החברה הבריטית על תנאי התשלומים, התמלוגים והדיווי-דנדות. משבר זה היה חמור לאין ערוך מקודמו, שהתפתח בשנת 1932, והוא הביא בדיעבד לביטול הזכיון על-ידי הממשלה, עד ליישוב הסכסוך בתיווך חבר הלאומים. הפעם הורה המג'לס (הפרלמנט) האיראני על הלאמה מוחלטת של כל תעשיית הנפט (מרץ 1951), ומנהיג הלאומנים, ד"ר מוחמד מוזדק, עלה לשלטון. ההלאמה שיתקה, למעשה, את ייצור הנפט באיראן וידה של "חברת-הנפט הלאומית" האיראנית החדשה קצרה מלהושיע. גם פסיקת בית-הדין הבינלאומי בהאג ונסיונות תיווך אמריקניים שונים העלו חרס. כך נפגעו איפוא הן בריטניה והן איראן, אולם זו האחרונה ניזוקה שבעתיים, שכן ההכנסות מנפט היוו כשליש מן התוצר הלאומי הגולמי של איראן וכשני שלישים מהכנסתה במטבע חוץ. יתרה מזאת – סעודיה, כוויית ועיראק הגדילו את תפוקתן וסייעו לצרכנים האירופיים להתגבר על החסר האיראני. רק באוגוסט 1953 הופל מישטרו של מוזדק בהפיכה צבאית, בסיוע סוכנות הביון האמריקנית המרכזית. בדיוק שנה לאחר מכן השיג קונסורציום של חברות מערביות הסכם חדש, שנישל, למעשה, את "חברת-הנפט האנגלו-פרסית" (איראנית) ממעמדה הבלעדי

* ראה גם: דוד מנשרי, איראן – אתגרים מבית ומחוץ, סקירה חודשית יולי 1982.
** לפי תוכניות הפיתוח אמור היה להיבנות בית-זיקוק במסוף ולהגיע לכושר זיקוק של 18 מ"ט לשנה. כן תוכנן תידלוק מיכליות בנות 1/2 מ"ט.

שר-הנפט של ערב הסעודית,
שייח' זאכי ימאני
מעמד מיוחד במערכת
היחסים הבינלאומיים

לשיעור של 8 מיליון טון (1946). מכאן ואילך נחשפו שדות נפט חדשים על-פני מרחב גדול, ואלה מהווים מעין רצף ענק של שדה אחד. מבחינה גיאוגרפית ניתן איפוא למיין את שדות הנפט הסעודיים לפניים-יבשתיים, לחופיים ולתת-ימיים. השאיבה התת-ימית מספקת כ-20-25 אחוזים מכלל תפוקת-הנפט הסעודית, והוחל בה בשנת 1957. ב-1958 פרץ הנפט באיזור הנייטרלי בין סעודיה לבין כוויית (שחולק בינתיים גם מבחינה מינהלית-מדינית).

כיום מופעלים 12 שדות-נפט גדולים על-ידי "פטרומיין" (PETROMIN), חברת-הנפט הלאומית הסעודית, באמצעות עראמקו וכן חברות איטלקיות וצרפתיות. מהם יצוינו אקזיק, עינואר (השני בעולם הן מבחינת עתודותיו והן מבחינת תפוקתו), חיורייס, אברהדריה, דמאס, קטיף, ספ-אניה, מניפה, אבר-סעפה — כולם בחבל אל-אחסא הצמוד למפרץ הפרסי.

בין השנים 1955-1973 חל גידול רצוף ותלול בתפוקת הנפט של ממלכת המדבר (עיין בלוח 4): מ-48.8 מ"ט (1955) ל-365 מ"ט (1973), היינו עלייה מדהימה, פי 7.5, תוך 18 שנה בלבד! תהליך זה לא נפגע על-ידי המשברים השונים שהתחוללו במזרח התיכון — לא משבר סואץ (אוקטובר 1956), אף לא מלחמת ששת-הימים (יוני 1967), וגם לא על-ידי החבלות וההפרעות לזרימת הנפט בטעפליין, הלא הוא צינור הנפט הטראנס-ערבי. במקביל לעלייה התלולה בתפוקת-הנפט חל גידול מסחרר בהכנסות: מ-340.8 דולר (ב-1955) ל-4330 מיליון דולר (1973) — פי תריסר ויותר באותן שנים.

במאי 1974 הפכה סעודיה למפיקת-הנפט הגדולה ביותר (פרט לבריה"מ), בהדביקה אף את ארצות-הברית. מאז ואילך שומרת סעודיה על מקומה הראשון — או השני — בסולם הייצור. אולם יש להטעים, כי ממלכת המידבר אינה

בבנדר-שאהפור (בנדר-חיומיני) מייצא את תזקיית אבאדאן למיכליות קטנות (בקיבולת טעינה של 50,000 טון).

ערב הדחת השאה עמדה איראן בפני ביצוע תוכניות יומרניות, שנועדו להרחיב את קיבולת מזקיה באבאדאן ובטהראן, בכרמאנשאה ובמסגיד-יסוליימאן, וזאת בנוסף לצינור-הגז הטראנס-איראני (1104 ק"מ) שנחנך ב-1970 על-מנת לספק גז הן לברית-המועצות והן לצריכה עצמית. למן שלהי שנות ה-60 נחתמו הסכמים בין איראן לבין קונצרנים אמריקניים, איטלקיים וגרמניים לחיפוש-נפט במי-החופים הרדודים של המפרץ הפרסי; ואכן בארות-נפט תת-ימיות רבות מופעלות באגפו הצפוני-מזרחי של המפרץ הפרסי, כאשר חלקה של איראן ברווחים עולה על 75 אחוזים.

אין ספק, שהמלחמה בין עיראק לבין איראן פגעה קשות בתעשיית-הנפט של השניים. אומנם, שדות-הנפט האיראניים בחוזיסטאן לא נפלו בידי העיראקים, אולם מזקקי אבאדאן נחבלו, והעיר הייתה נתונה במצור זמן ממושך. בגיחות אוויריות נפגעו גם מיתקני מסוף-הנפט באי ח'ארג, אלא שקשה לאמוד את הנזקים. במאזן-ביניים נראה, כי עיראק ניזוקה באורח חמור יותר, אולם כל גישושיה ונסיונותיה להביא להפסקת-אש נדחו עד כה על-ידי איראן.

(ב) ערב הסעודית

שנה בלבד לאחר שהתגלה נפט באי בחריין שבמפרץ הפרסי, העניקה סעודיה זכיון רחב-ממדים (1933) לתאגיד של חברות אמריקניות, אשר נודע בכינויו עראמקו (ARMACO), חברת הנפט הערבית-האמריקנית), בכל שטחי היבשה של הממלכה, על גבולותיה השנויים במחלוקת. שלוש שנים לאחר מכן התגלה נפט בדמאס שבחבל אל-אחסא על חוף המפרץ הפרסי. אולם ההפקה בפועל החלה רק בשנת 1938 ונבלמה במידה רבה עקב פרוץ מלחמת העולם השנייה. עם תום המלחמה הגיעה תפוקת הנפט

(ג) עיראק

בשנת 1979 ניצבה עיראק במקום השני בהפקת הנפט במזרח התיכון (179.1 מ"ט, שהיוו 5.5 אחוזים מכלל ייצור הנפט העולמי). בשנה זו הדביק הייצור העיראקי את הייצור באיראן. ב-1974 הדביקה עיראק את כוויית; עתודותיה המוכחות (1980) הציבוה במקום השני בעולם עם 31 מיליארד חביות (4.6 אחוזים מהעתודות העולמיות). את מיליארד הגדולה ביצעה עיראק במעבר משנת 1978 ל-1979, כשהעלתה את תפוקתה ב-30 אחוזים ויותר, תוך כדי ביצוע נחוש של התחמשות צבאית מסיביות והפעלת תוכניות תיעוש יומרניות. ההיסטוריה של הנפט העיראקי – שורשיה נעוצים בתחרות העזה לרכישת זכויות נפט באחרית ימיה של האימפריה הטורקית-עות'מאנית. לאחר מלחמת העולם הראשונה הוקמה אי.פי.סי. (I.P.C.), "חברת הנפט העיראקית" (בבעלות חברות בריטיות (47.5 אחוזים), אמריקניות, צרפתיות ועוד). החברה רכשה את מרבית הזכויות בתחומי הסהר הפורה, היינו בעיראק, בסוריה, בארץ-ישראל ובירדן – ואיבדה אותם בהדרגה. ב-1927 הוחל בקידוחי נפט בעיראק ונחשף שדה הענק של כֶּרְכּוּפ (בצפון-מזרח), המהווה את המאגר השופע והחשוב ביותר של עיראק עד ימינו (בארות כרכוב, גימבור, ביי-חסן). בשנים 1935-1945 נעה תפוקת הנפט בעיראק בין 3-5 מיליון טון. עד 1933 הופקו לא יותר מ-100,000 טון לשנה. רק לאחר השלמת קווי הצינורות לחיפה (12 אינטש, 1934/5) ולטרי-פולי שבלבנון (16 אינטש, 1946) עלתה התפוקה. בפרוס שנות ה-50 התגלו שדות נפט חדשים בדרום עיראק, בין בצרה לגבול כוויית, הונחה שם רשת צינורות בקוטר גדול (30-32 אינטש), ואף חלה עלייה תלולה בתפוקה למרות הסכסוכים המתמידים בעניין התמלוגים בין הממשלה לבין חברת אי.פי.סי. (I.P.C.), המפיקה העיקרית (62 אחוזים מהייצור ב-1971). עליית התפוקה בשנות ה-50 הייתה כלהלן: 1950 – כ-7 מ"ט, 1955 – כ-35 מ"ט, 1960 – 47.6 מ"ט.

הפריסה הגיאוגרפית של מערכת שדות הנפט בעיראק מצביעה על 4 קבוצות עיקריות (מדרום לצפון):

(א) קבוצת השדות הדרומיים – זובייר (1951) ורומיילה (1954), המשתרעת כהמשך צפוני לכוויית, בואכה העיר בצרה ושוליה הדרומיים. קבוצה זו קשורה בצינורות למסור-פיס בחופי המפרץ הפרסי בקָאו (שפך השט-אל-ערב) ובמי-פרצי אוס-קצר וחור-אל-עמאיה.

(ב) בארות חי'אנקין, שהראשונה בהן התגלתה עוד לפני שנת 1927. שדה זה מצוי סמוך לגבול איראן, מדרום להרי כורדיסטאן. בשעתו תופעל השדה על ידי חברת-הנפט האנגלו-פרסית, שהזרימה את הנפט לשדה האיראני נְפֶת־יֶ' שָאָה ומשם לבתי-הזיקוק בכרמאנשאה. להלן ניבנה בית זיקוק מקומי גם בחי'אנקין.

(ג) קבוצת שדות כֶּרְכּוּפ הפעילה החל משנת 1927. לכר-כוכ כ-15 מיליארד חביות בעתודה, ושדות אלה תופשים איפוא את המקום השני בסולם העתודות העולמיות. 5 צינורות ענק מקשרים את שדות-כֶּרְכּוּכ עם חופי סוריה ולבנון.

(ד) קבוצת עין-זלח-בוטמה בצפון הרחוק, בקירבת מוצול והגבול הטורקי. שדה זה מתופעל על-ידי חברת הנפט של מוצול (שהיא חברת-בת של אי.פי.סי.). החל משנת 1953. השדה קשור בצינור של 12 אינטש עם בייג'י, מקום שם

צורכת אלא כ-2 מיליון טון בלבד מהפקותיה, ועל כן מיועד החלק הארי של הנפט הסעודי לייצוא, בניגוד לברית-המועצות ולארצות-הברית, הצורכות את כל תפוקתן. יתרה מזאת – הנתון המכריע, המקנה לערב הסעודית את עוצמתה ואת כוח-מיקוחה, הינו אומדן העתודות המוכחות שלה (163.35 מיליארד חביות ל-1980), המהווה כ-24 אחוזים מכלל עתודות-הנפט העולמיות! בעקבות מלחמת יום-הכיפורים נסחפה גם סעודיה בגל ההצלחה של חרם הנפט וסיחרור מחיריו. עוצמתה הכספית ושליטתה בעתודות-נפט כמעט אין-סופיות היקנו לממלכת המידבר מעמד מיוחד במערכת היחסים הבינלאומיים, במקביל להידוק תלותה של ארצות-הברית בייבוא-נפט מן המזרח התיכון. ביוני 1974 הוסכם בין סעודיה לעראמק"ו על הפיכת "פטרומין" לבעלת 60 אחוזים מהון התאגיד, ובכך הלכה הממלכה בעקבות שכנתה – כוויית. היה בצעד זה משום המשך סביר להקמת "פטרומין" הממשלתית בשנת 1962 ולהעברת 75 אחוזים משטחי הזכויות של עראמק"ו לידי החברה הממשלתית בשנה שלאחר מכן, תוך כדי גילוי בארות נפט תתי-ימיות וכניסתן של חברות אירופיות לעיסקות-הנפט הסעודיות.

לערב הסעודית שני בתי-זיקוק גדולים – בְּרָאסֶת־נורה ובג'דה. הראשון פועל מאז שנת 1940, וקיבולתו הוגדלה מספר פעמים ועומדת עתה על 25 מ"ט לשנה. מאז שנת 1961 מייצרים מזקקי ראסֶת־נורה גז פחממני מרוכז לייצוא. כמויות נפט סעודיות גדולות מועברות בצינור תת-ימי לאי מְנָאמה באיי בחריין הסמוכים לחוף הסעודי. כושר הזיקוק בבחריין עמד על 16.5 מ"ט. קו צינור הנפט הארוך ביותר במזרח התיכון – טָפֶּלִין (TAP-LINE), צינור הנפט הטראנס-ערבי הונח בשנים 1947-1950 על-ידי חברה אמריקנית בהרכב זהה לעראמק"ו, לאורך כ-1,700 ק"מ, בקוטר 31 אינטש. הקו נמתח במקביל לגבול הסעודי-עיראקי, חוצה את ירדן, נכנס לסוריה ונמשך לאורך כ-70 ק"מ בישראל (רמת-הגולן) עד ליציאתו לחוף הים התיכון ליד נמל צידון שבלבנון. קיבולת הצינור – כ-25 מ"ט – הייתה בניצולת מלאה גם במלחמת ששת-הימים ולאחריה, עד למאי 1970, כאשר חובל על-ידי מחבלים פלסטינים ותוקן. יש להטעים, כי עד מבצע "שלום הגליל" היו המסוף וחוות המיכלים ליד צידון נתונים, למעשה, בשליטת המחב-לים שפעלו בדרום-לבנון. צינור נוסף הונח בין המפרץ הפרסי לבין יבוע בחוף ים-סוף (1981). מסוף הנפט הימי החשוב ביותר של סעודיה ממוקם בראסֶת־נורה, ודרכו מוזרם יצוא הנפט הסעודי למיכליות-ענק. אין ספק, כי זהו מסוף הנפט הימי החשוב ביותר בעולם.

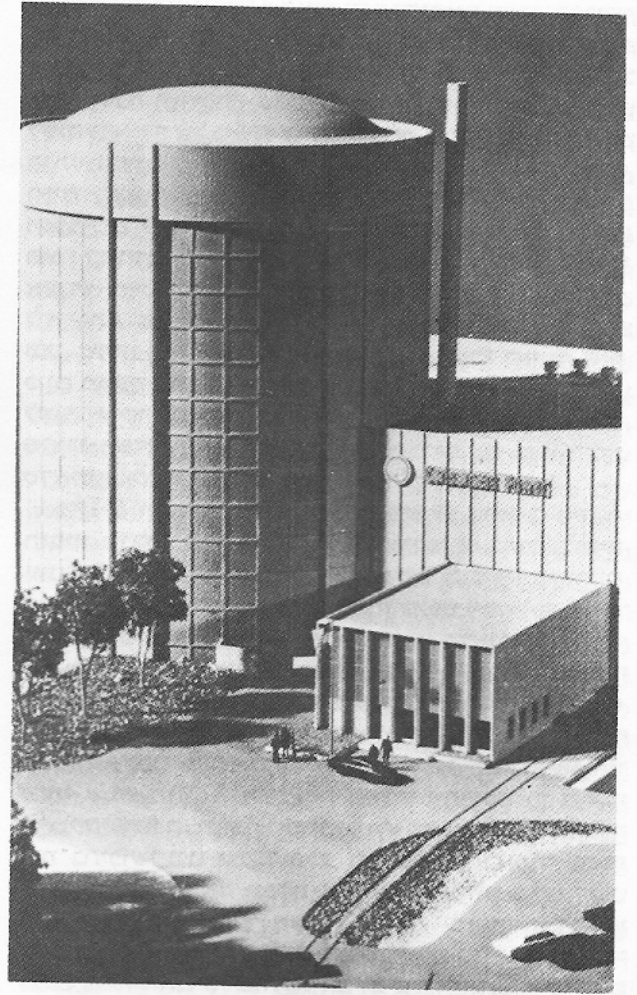
ערב הסעודית, החולשת, אמור, על כרבע מעתודות הנפט העולמיות, מוטרדת יותר ממפיקות הנפט האחרות מן האפשרות של מציאת מקורות אנרגיה תחליפיים לנפט. המגמה הסעודית היסודית מתבטאת ברצון לשמור על הנפט כמרכיב האנרגטי הראשון במעלה לאורך שנים, תוך כדי ניצול עתודות-הנפט האדירות שלה, שיספיקו ל-48 שנים ויותר ברמת ההפקה של שנת 1979. דחיית השימוש של המערב המתועש בתחליפי נפט הינה המטרה הראשונה במעלה של סעודיה, ושיקול זה מסביר את מתינותה היחסית בנושא מחירי הנפט לעומת חברותיה האחרות באופ"ק. אין בהקפאת מחירי הנפט, או אפילו בהוזלתם, כדי לשבש את תוכניותיה של סעודיה בתחומי הפיתוח וההתחמשות, הנשענות על עודפי פטרו-דולרים, שלא ניתן להשקיעם בבת-אחת מחמת חולשת התשתית הכלכלית של הממלכה.

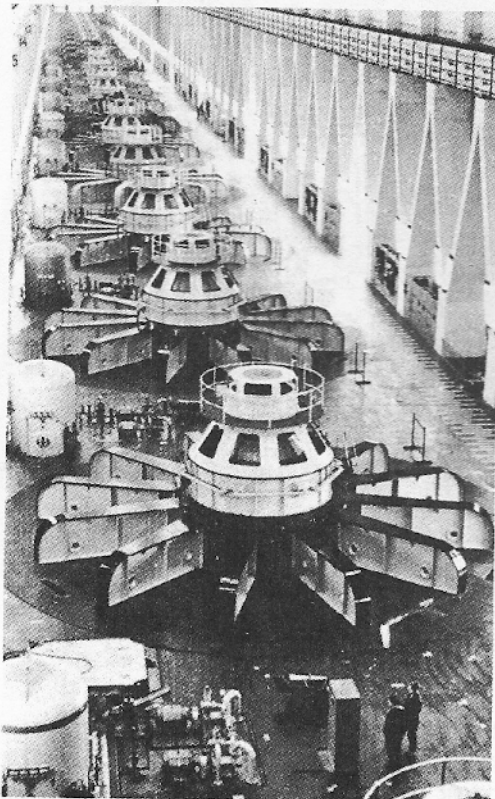
דודי שמש על גג בתל-אביב

החיפוש אחר תחליפים לנפט:

תחנה גרעינית במישיגן, ארצות-הברית

תחנת חשמל, הידרואלקטרית

כריית פחם

מתאחדים צינורות הנפט היוצאים משדה כרכוכ. נוסף לכך חוברו שדות הצפון לצינור העובר בתחומי טורקיה, תוך כדי עקיפתה של סוריה כתחום המעבר העיקרי של הצינורות העיראקיים לעבר הים התיכון.

לעיראק 6 בתי-זיקוק קטנים הממוקמים בבייג'י, בתדית'יה, בכרכוכ, בדורה (בגדאד), בחיאנקין ובבצרה. כושר הזיקוק המצטבר מתקרב ל-9 מ"ט של תזקי-נפט (1979). מכיוון שהצריכה העיראקית נאמדת ב-6-7 מ"ט לשנה, יכולה המדינה לייצא מיליוני טונות ספורים של תזקיקים.

מיקומה הגיאוגרפי של עיראק הכתיב את מערך-הפריסה של צינורות הנפט שלה, שרובם כוון לעבר חופי הים התיכון. ב-1934 הונחו, כאמור, שני הצינורות הראשונים מכרכוכ לעבר חיפה וטריפולי שבלבנון בכושר-הזרמה של 4.5 מ"ט לשנה ובאורך של כ-870 ק"מ כל אחד. אחר מלחמת העולם השנייה הונח קו חדש לעבר טריפולי בקוטר של 16 אינץ', ואילו הצינור שהזרים לחיפה נותק ב-1948. שני הקווים המובילים לטריפולי הזרימו כ-10-12 מ"ט לשנה. ב-1952 הונח קו חדש מכרכוכ לבניאס שבחוף סוריה בקוטר 30-32 אינץ'. בשלהי 1961 הושלם קו נוסף, באותו קוטר, מכרכוכ לטריפולי. בשנת 1965 הזרימו כל הצינורות הללו 40 מ"ט נפט, שהיוו כשני שלישים מהייצור העיראקי באותה שנה. כיום מגיעה קיבולת הצנרת לחופי הים התיכון לכ-50 מ"ט לשנה. עיקר תפוקת-הנפט העיראקית, 60 אחוזים לערך, מקורו בשדות צפון-המדינה, המתחברים גם בצינור-נפט טראנס-עיראקי מהצפון הרחוק ועד לדרום (בצרה).

ב-1959 הלאים הגנרל קאסם כ-99.5 אחוזים משטחי הזכיון הבלתי-פעילים של חברת אי.פי.סי. ושל בנותיה. נותרו להן פחות ממחצית האחוז משטחי הזכיון המקוריים, היינו 1,938 קמ"ר, שהיוו את שדות-הנפט הפעילים. השטחים המופקעים נמסרו ל"חברת הנפט הלאומית העיראקית" (INOC), שהוקמה רשמית ב-1964, וזו החכירה את השטחים המופקעים לקבלני-מישנה אחרים לחיפוש-נפט. חרף המחאות החריפות של קברניטי ה-I.P.C. לא הושבתה תעשיית-הנפט העיראקית, אולם משלהי שנות ה-50 ועד פרוס שנות ה-70 חלה האטה בגידול התפוקה הן מחמת מיצוי קיבולת הצינורות הקיימים והן מפאת צמצום ההשקעות בחיפוש-נפט ובקידוחים. המהפך חל, כאמור, בשנת 1979, שעה שעיראק תפסה את המקום השני בייצור נפט במזרח התיכון אחרי סעודיה. קשה לאמוד את נזקי המלחמה עם איראן בתחום הנפט, אולם ברור, כי מסופי-הנפט במפרץ הפרסי שותקו, וקרוב לוודאי שנפגעו מיכלים ובארות בקבוצת שדות-הנפט הדרומיים (בצרה).

(ד) כוויית

בשנת 1979 ניצבה כוויית במקום השלישי בעולם, אחרי סעודיה וברית-המועצות, בעתודות הנפט המוכחות שלה (65.4 מיליארד חביות, כ-9.6 אחוזים מהעתודות העולמיות). זינוקה המטאורי של נסיכות כוויית לפיסגת העוצמה הכספית העולמית הוא בבחינת אחת האגדות הנוצצות והמופלאות של המאה העשרים. בשנת 1934 ניתן זכיון על-ידי השייח' המקומי לשותפות אנגלו-אמריקנית (APOC הבריטית ו-GULF האמריקנית), והנפט התגלה ארבע שנים לאחר מכן. ביולי 1942 בוצע נסיון להפקה מסחרית מ-9 הבארות שנקדחו, אך זה נקטע באיבו מחמת מלחמת העולם השנייה. הבארות הופעלו שוב באוגוסט 1946, ומאז ואילך גאתה התפוקה. כאשר סגרה ממשלת איראן את בתי-הזיקוק באבאדאן (1951), זינקה תפוקת הנפט הכווייתית באורח תלול: עד 1950 — 17.2 מיליון טון; ב-1955 — 55.2 מ"ט וב-1960 — 82 מ"ט. במרוצת שנות ה-60 ובמחצית הראשונה של שנות ה-70 עברה תפוקת הנפט הכווייתית את ה-100 מ"ט באורח קבוע. רק משנת 1973 ואילך האטה כוויית במכוון את קצב ההפקה (1973 — 138 מ"ט, 1974 — 112 מ"ט, 1975 — 93 מ"ט, 1977 — 89.6 מ"ט, אך ב-1979 — 115.5 מ"ט). ואכן, ב-1975 הפסידה כוויית את מקומה

בשערי הבנק עודפי פטרודולרים, שלא ניתן להשקיעם בבת-אחת

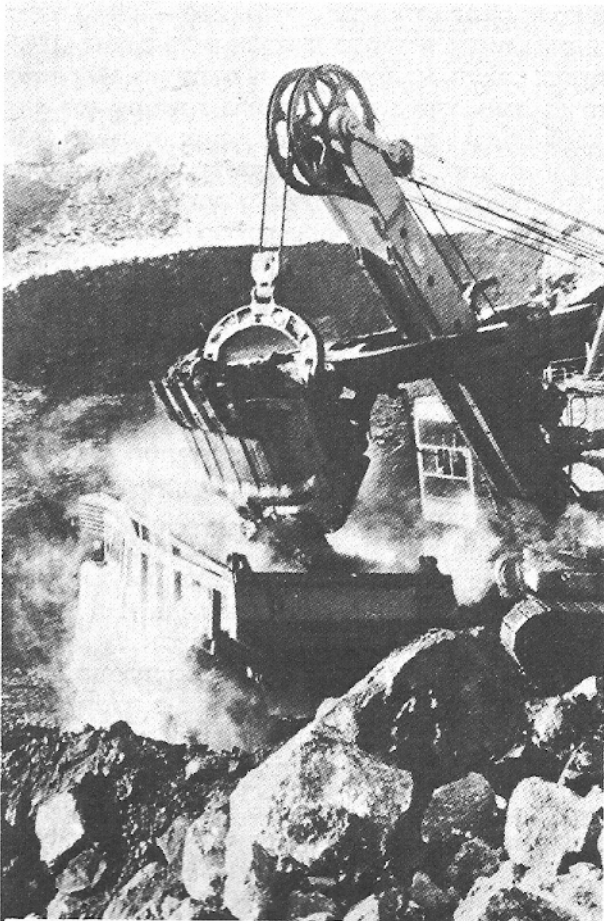
השלישי בהפקת-הנפט באיזור לטובת עיראק, מחמת ההאטה המבוקרת של קצב הייצור.

הגידול באומדן העתודות המוכחות של כוויית מקביל, במידה רבה, לזה של ערב הסעודית: בשנת 1944 עמד האומדן על 4 מיליארד חביות; ב-1949 עלה האומדן ל-11 מיליארד חביות, ובשלהי 1954 הצביע האומדן על 28 מיליארד חביות. האומדן המעודכן לשלהי שנת 1980 הראה, כאמור, על 65.4 מיליארד חביות! כדאי להזכיר, כי ברמת-ההפקה של שנת 1979 (115.5 מיליון טון) תספקנה העתודות ל-81 שנה, לפחות. ענק-הענקים, היינו שדה-הנפט בעל העתודות הגדולות ביותר בעולם, מצוי בנסיכות, הלא הוא שדה בורג'אן, כ-45 ק"מ מדרום לעיר כוויית. משאביו נאמדו ב-1970 בכ-62 מיליארד חביות. שדה בורג'אן הכווייתי, בצי-רוף שדה עיוואר הסעודי, מכילים כרבע מכלל עתודות הנפט של העולם המערבי. שדות-הנפט האחרים בכוויית משתר-עים מצפון לבירה (בח'רה, צב'רייה, רוז'תיין) לעבר גבול עיראק. אחד ממסופי-הנפט הימיים הגדולים ביותר בעולם ניבנה בשנות ה-60 כ-15 ק"מ מן החוף, הלא הוא מינא-אל-אחמדי, ומסוף זה איפשר תידלוק של כמה מיכליות בעת ובעונה אחת, כולל מיכליות-ענק. בקירבת מינא-אל-אחמדי ניבנה ב-1949 בית-זיקוק בעל תפוקה התחלתית של כמיליון טון לשנה. בשנות ה-70 הגיעה קיבולתו ל-12.5 מ"ט לשנה. קילומטרים ספורים דרומית למזקקי מינא-אל-אחמדי מופעל בית-הזיקוק (לזיקוק ראשוני של נפט גולמי) במינא-עבדאללה, בקיבולת בת 8-7 מ"ט. הלז משרת גם את שדה-הנפט וופרה באיזור הנייטרלי. בית-זיקוק שלישי ניבנה בשועיבה (ב-1968), והוא בעל יכולת זיקוק התחלתית בת 5 מ"ט.

מייד לאחר מלחמת יום הכיפורים (1973) צעדה כוויית עקב בצד אגודל אחר ערב הסעודית בכל גלגולי משבר-הנפט, האטת-הייצור, סיווג המדינות במערב על-פי תמיכתן בער-בים וביטול האמברגו. באוגוסט 1974 הקימה ממשלת כוויית חברה ממלכתית חדשה בשם "החברה הכווייתית לנפט, גז ואנרגיה", וזו קיבלה לידיה את 60 האחוזים של הממשלה בחברת הנפט הכווייתית-האנגלו-אמריקנית. במרץ 1975 הלאימה הממשלה את 40 אחוזים הנותרים של חברת הנפט הכווייתית-האנגלו-אמריקנית. עושרה המופלג של הנסיכות עורר את תיאבונה המדיני של עיראק, שסירבה ממושכות להכיר בריבונותה של כוויית, תבעה את סיפוחה ואף איימה על קיומה.

(ה) האיזור הנייטרלי

על האיזור הנייטרלי שבין כוויית לבין סעודיה הוסכם בשנת 1922 בין הנציג הבריטי מטעם עיראק לבין המלך אבן-סעוד. ב-1970 מימשו ערב הסעודית וכוויית את החלטתן מלפני ארבע שנים בדבר חלוקת האיזור הנייטרלי לצרכים מינהליים. אולם מבחינת תעשיית הנפט לא חל כל שינוי, והחלוקה ברווחים נותרה מחצה-על-מחצה. לאחר גילוי הנפט בסעודיה וכוויית גם יחד הגיעו שתי חברות אמריקניות ("ווסטרן-פאסיפיק", כיום - חברת פול גטי, ו"אמינאויל") לכלל הסכם (1949). באותה שנה החלו חיפושי הנפט, וב-1953 התגלה שדה נופ'רה, המרוחק כ-45-50 ק"מ מחוף המפרץ הפרסי. מייד חובר השדה בצנרת למינא-עבדאללה שבכוויית. ב-1960 חשפה חברה יפנית את שדה הנפט התתימי ח'יאפגי, מול חופי האיזור הנייטרלי. שדה

כריית פחם בסיביר

יצרנית הנפט הגדולה בעולם-לא הזניחה את כריית הפחם

זה - והמשכו התתימי הדרומי מול חופי סעודיה, שדה ספאניה - נחשבים לגדולים ביותר בעולם מסוגם. ב-1968 נחנך בית-זיקוק במינא-סעוד שבחופי האיזור הנייטרלי, בקיבולת התחלתית בת 2.5 מ"ט לשנה. מזקקים אלה עסקו בזיקוק ראשוני בלבד של הנפט משדה וופרה, בדומה למינא עבדאללה שבכוויית. הנפט התתימי מוזרם למסוף החופי בראס-ח'ארג'. במחצית השנייה של שנות ה-70 הפיק האיזור הנייטרלי למעלה מ-25 מיליון טון נפט לשנה, ומאז חלוקתו המינהלית בין סעודיה לבין כוויית (1970) נכללו נתוניו במספרי התפוקה של שתי מעצמות הנפט החולשות עליו.

(ו) האמירויות הערביות המאוחדות

שבע האמירויות של "חוף שביתת-הנשק" לשעבר התאחדו לפדרציה בדצמבר 1971, בראשותה של הגדולה והעשירה מביניהן - אבו-ד'בי (קרי: אבו-ד'ביל), בעלת

בסך הכל מהווה נסיכות אברטיבי את להיט-הנפט העיקרי. הכנסות הפדרציה כולה מהנפט נאמדו ב-1979 ב-12 מיליארד דולר וביותר מ-16 מיליארד דולר ב-1980. עתודות-הנפט המוכחות של האמירויות (אומדן 1980) גבר-הות יותר מאלו של ארצות-הברית! מיקומן בטבלה העולמית מצביע על המקום השביעי (29.4 מיליארד חביות), אחרי עיראק, וכאמור - לפני ארצות-הברית, עם 4.3 אחוזים מכלל העתודות העולמיות. ברמת-ההפקה של שנת 1979 תספיק היתרה ל-44 שנים לפחות!

(ז) מפיקות הנפט האחרות

הנסיכות של שני איי **בחריין** ממוקמת כ-30 ק"מ מהחוף הסעודי, בינו לבין חצי-האי קטר. החל משנת 1880 הפכה הנסיכות לבת-חסותה של בריטניה, וסימני נפט ראשונים התגלו בה עוד בשנת 1910 - מוקדם יותר מבכל נסיכות אחרת שבמפרץ הפרסי. אולם ההפקה בפועל נדחתה עד שנת 1932, ונעשתה על ידי שתי חברות אמריקניות ("קליפורניה" ו"טקסס"-"קלטקס"), שהיו לבעלות הזכיון. גילויי הנפט וההפקה בבחריין נתנו דחף ויוזמה התחלתיים לחיפושי נפט קדחתניים הן במפרץ הפרסי והן בערב הסעודית. עתודות-הנפט של בחריין הינן זעומות ומצויות במגמת ירידה (240 מיליון חביות ל-1980), והייצור עצמו מצומצם: כ-1.5 מיליון טון לשנה בין 1950 לבין 1955, בין 2-3 מ"ט בשנות ה-60, ובין 3-3.5 מ"ט בשנות ה-70. עיקר חשיבותה של בחריין נעוץ בנמל הטבעי שלה, המשמש שער ראשי לערב הסעודית. בית-הזיקוק, שהופעל ביולי 1935, קיבולתו הורחבה מספר פעמים, ובשנת 1973 זוקקו 16.5 מיליון טון במיתקני בחריין, וכ-80 אחוזים מהכמות הגולמית הוזרמה בצניור העובר מסעודיה לבחריין. כך איפוא הפכה בחריין לייצוא-נית חשובה של תזקי-נפט, לאו דווקא של נפט גולמי.

מיליון תושבים ויותר, החולשת על למעלה מ-80,000 קמ"ר. אברטיבי היא בבחינת מהדורה מעודכנת של כוויית ודגם מופלא להתעשרות פתע בעקבות מציאת הנפט. שיעור התל"ג לגולגולת במוצע בנסיכות זו היה ב-1978 הגבוה ביותר בעולם - 14,230 דולר כבר בשלהי המאה הקודמת (1892) הוחתם שליט אברטיבי כמסתופף בחסות בריטית. בשנת 1922 התחייב השייח' המקומי לא להעניק זכויות אלא למי שממשלת בריטניה חפצה בייקרו. ואכן, בפרוס 1939 הוענק הזכיון ל"חברה לפיתוח הנפט" (בתה של איי. פי.סי העיראקית-בריטית). זו גילתה את הזהב השחור ב-1960 והסבה את שמה ל"חברת הנפט של אברטיבי" אחרת, שנקראה "חברת השטחים הימיים של אברטיבי" (בעלות בריטית-צרפתית), קיבלה עוד ב-1953 את הזכיון נות על מיהחופים של הנסיכות, וגילתה שדה נפט תת-מימי באום-שייף במפרץ הפרסי ב-1958. אולם רק לאחר הנחת צניור תת-ימי ובניית מסוף ימי באי דאס הוחל בייצוא בממדים ניכרים. ב-1963 נחשף השדה התת-ימי בונדוק וקושר בצניור תת-ימי (90 ק"מ) למסוף האי דאס. בשלהי אותה שנה הסתיימה הנחתו של הצניור היבשתי משדה מורבאן, בלב שיטחה המדברי של הנסיכות, לעבר מסוף ימי שניבנה בחוף המפרץ הפרסי בג'בל-דאנה, בעל קיבולת טעינה התחלתית של 12 מ"ט לשנה. שדה מורבאן ומסוף ג'בל-דאנה השתייכו לאותה חברת-בת של איי. פי.סי. (IPC), והמסוף הימי באי דאס הותאם לטעינת מיכליות הענק. הנפט של אברטיבי נחשב לבעל איכות גבוהה מחמת תכולת הגופרית הנמוכה שלו, ועל-כן מחירו גבוה. עובדה זו חוללה משבר בין החברות לבין השליט, כיוון שהחברות הגדולות קיצצו את מיכסות תפוקתן מ-1975 ואילך. הייצור המאוחד של האמירויות התקרב ל-100 מ"ט לשנה באותה עת, אך לא עבר מיכסה זו (ראה לוח 5).

לוח 5: תפוקת הנפט של האמירויות הערביות המאוחדות (מיליוני טון)

	1979	1977	1975	1973
אבו טיבי	73	80	65	63
דובאיי	17.7	15.8	12.6	11
א-שארק	0.7	1.4	2	-
סה'כ	91.4	97.2	79.6	74

לנסיכות **קטר** משאבי-נפט גדולים בהרבה מאלו של איי בחריין הסמוכים. העתודות המוכחות (ל-1980) בשיעור 3.65 מיליארד חביות נאמדו בכשש עשיריות האחוז (0.6%) מכלל העתודות העולמיות. תפוקת הנפט של קטר ב-1979 - 26.3 מיליון טון - הציבה את הנסיכות במקום ה-19 בסולם ההפקה העולמי, אחרי מצרים ולפני ארגנטינה. בשנת 1939 גילתה "החברה לפיתוח נפט קטר" (חברת בת של איי. פי.סי) כמויות מסחריות בשדה-הנפט של דוחיאן, המשתרע במקביל לחופו המערבי של חצי-האי קטר. ההפקה, שנבלמה בעטייה של מלחמת העולם השנייה, נתחדשה במלוא התנופה ב-1947, כשצניור בן 90 ק"מ מעביר את הנפט מדוחיאן לנמל אוס-סעיד באגפו המזרחי של חצי-האי קטר, שם הוקם גם מזקק מקומי. חברת בת של "של" (RDS) גילתה שני שדות-נפט תת-מימיים, שהפקתם החלה בשנת 1969. באי ח'ילול, כ-65 ק"מ מחופי קטר המזרחית, ניבנו מסוף וחוות-מיכלים לנפט הגולמי הזה, שתפוקתו הגיעה ליותר מ-5 מיליון טון ב-1972, ואילו קיבולת האיחסון במיכלים עמדה על 2.5 מיליוני חביות (כ-357,000 טון). באותה שנה, 1969, הושג הסכם בין אברטיבי לבין קטר על קו הגבול הימי ביניהן. כתוצאה מכך נהנתה קטר ממחצית רווחי הנפט של החברה התת-ימית "אל-בונדוק" (שותפות בריטית-צרפתית-יפנית), אשר הפיקה בשביל אברטיבי. באוגוסט 1971 בוטל הסכם החסות הבריטי על קטר, וזו הכריזה על עצמאותה ועל

בנסיכות **דובאיי** (כ-300,000 נפש, כ-3,500 קמ"ר) הוענק הזכיון הראשון בשנת 1952, והוא הוגבל לחיפושים תת-ימיים. ב-1963 אוחדו מרבית הזכויות על-ידי "חברת-הנפט של דובאיי" (בעלות החברה האמריקנית "קונטיננטל"). הנפט התגלה בקרקעית המפרץ הפרסי כ-100 ק"מ מהחוף. כבר באותה שנה הופק חצי מיליון טון. בשנות ה-70 עלתה תפוקת הנסיכות הקטנה מ-10 מ"ט לשנה לעבר 20 מיליון מ"ט.

נסיכות **א-שארק** (גם שרג'יה) משתרעת על 2,600 קמ"ר מצפון לדובאיי, ויש בה כ-150,000 נפש, רובם ככולם בעיר הבירה. הפקת הנפט החלה ב-1974, והזכיון הופקד עוד ב-1970 בידי קבוצת "בייטס" האמריקנית. הבארות הפעילות הן תת-ימיות, ליד האי אבר-מוסא, הכמות המופקת אינה גבוהה, והנסיכות חייבת להקצות מחצית מהכנסות הנפט שלה לאיראן.

במאזני-התשלומים של רוב המדינות בעולם המלווים בתופ-
עות סוציו-כלכליות שליליות – אבטלה גואה ואינפלציה
מאיימת.

רביעית, גישה סלקטיבית של יצואניות-הנפט במיחזור
הפטרו-דולרים שלהן: נטייתן להשקיע את עודפי הון
בארצות-הברית ובבריטניה מקשה על המדינות האחרות
לאזן את גרעונות תשלומיהן על-ידי יבוא הון מבחוץ.

בשנת 1980 נאמדו העתודות המוכחות של הנפט בעולם
כולו בכ-680 מיליארד חביות, היינו בלמעלה מ-97 מיליארד
טון. בהנחה, שהעתודות האפשריות (והבלתי-מוכחות) מגי-
עות ל-300 מיליארד טון, ניתן לחשב את תוחלתן בהסתמך
על לקחי העבר: קצב הגידול השנתי של הפקת-נפט בין
השנים 1950-1970 היה בממוצע 5.2 אחוזים לשנה, והוא
התאים להכפלת הצריכה מדי 15 שנה בקירוב. גם אם
מניחים, כי החל משנת 1980 יישאר קצב הגידול של ייצור
הנפט בעינו, היינו 5.2 אחוזים לשנה, (והנחה זו אינה
מתאמת לעת עתה), הרי פירוש הדברים, כי תוך 40 שנה
יופקו למעלה מ-300 מיליארד טון, וזוהי העתודה המשוערת
המירבית. מכל מקום, אין להניח שתפוקת הנפט תגדל
באורח רצוף במשך 10, 20 או 30 שנה, ולהלן – תופסק
בבת-אחת. מצב זה היה גורם לקיצוץ מידי בהספקת האנר-
גיה בעשרות אחוזים ומוליד משבר כלל-עולמי. כדי להתגבר
על כך יהא צורך לתפעל תוך זמן קצר מאוד מערך ייצור
בקנה-מידה ענקי של תחליפי-נפט ולהסב את מיכלול הצרכ-
נים לשימוש בתחליפים. אולם, כידוע, אין תהליכים מעין
אלה מתרחשים בבת-אחת, ואין כל אפשרות טכנולוגית
וכלכלית גם יחד לחולל את התרחשותם תוך זמן קצר. יתרה
מזאת, מקובל על חוגי תעשיית הנפט, שלא ניתן יהיה לאתר
את כל עתודות-הנפט העולמיות המשוערות תוך שנים ספר-
רות. התהליך החזוי הינו כדלקמן: ככל שיתמעטו עתודות
הנפט כך יקטן גם קצב איתור העתודות, ומחיר חיפוש-
הנפט יעלה חרף כל השיכלולים והשיפורים הטכנולוגיים
הצפויים. תהליך חזוי זה מבוסס על הנסיון שהצטבר
בארצות-הברית ואשר לימד, כי ככל שפוחתות העתודות –
שטרם אותרו – כך גדלים התשומה וההון הדרושים לגילוי
הנפט. לכן חייב המעבר לשימוש במקורות אנרגיה חילופיים
לנפט להיות תהליך הדרגתי. יש לשער, כי תחילה תחול
הקטנה הדרגתית בקצב גידול התפוקה, עד אשר ייפסק
הגידול והתפוקה תגיע לשיא. לאחר תפוקת-השיא תחול
ירידה ברמת התפוקה, תחילה – בקצב מהיר, ולהלן –
באיטיות ובהתאם לקצב האיטי של חישוף שדות נפט
חדשים. עוד לפני שתגיע התפוקה לשיאה, ירד חלקו של
הנפט בהספקת האנרגיה, משום שקצב גידול תפוקתו יקטן
מקצב גידול צריכת האנרגיה. כתוצאה מכך צפוי גידול יחסי
בחלקו של הנפט המופק לצרכי חומרי-גלם על חשבון
שימושו כמקור אנרגיה.

שאלות המפתח הן – אימתי ירד חלקו היחסי של הנפט
בהספקת האנרגיה, ומתי תגיע התפוקה לשיאה – ותחיל
לדעוך. החישוב, המתבסס על עתודה עולמית אפשרית בת
300 מיליארד טון, מניח תפוקה שנתית מכסימלית בת 6
מיליארד טון בשנת 1998, ושיא בן 40 אחוזים בצריכת הנפט
השנתית טון בשנת 1982. מכסימום שיעור הגידול השנתי של
תחליפי-נפט נאמד ב-8-8.5 אחוזים לשנים 1985-1995;
ואילו השנה, שבה יקטן אחוז הנפט בצריכה מתחת ל-30

אחוזים, תהיה לפי החישוב 1998. יש להטעים, כי כשהת-
פוקה תגיע לרמת שיא, יגיע היחס בין העתודות הידועות
באותו זמן לבין התפוקה ל-10-20 שנות תפוקה בלבד. עתו-
דותיה המוכחות של ארצות-הברית בשנת 1980 (26.5
מיליארד חביות) יספיקו – ברמת-הייצור של שנת 1979 –
לשמונה וחצי שנים בלבד. מכל הכתוב והחזוי לעיל נעלה
מכל ספק המסקנה המרכזית, שיש לפתח מקורות אנרגיה
חילופיים לנפט, ומשקלם של מקורות אלה יעלה בהדרגה
בתיצורת האנרגטית העולמית. כשלונות בפיתוח מקורות
אלטרנטיביים עלולים רק לדחות את ירידת-חלקו של הנפט
במאזן-האנרגיה ולייקרו. לעומת זאת, פועלים גורמים
אחרים בעידוד המאמץ להשתחרר מן התלות ביבוא נפט:

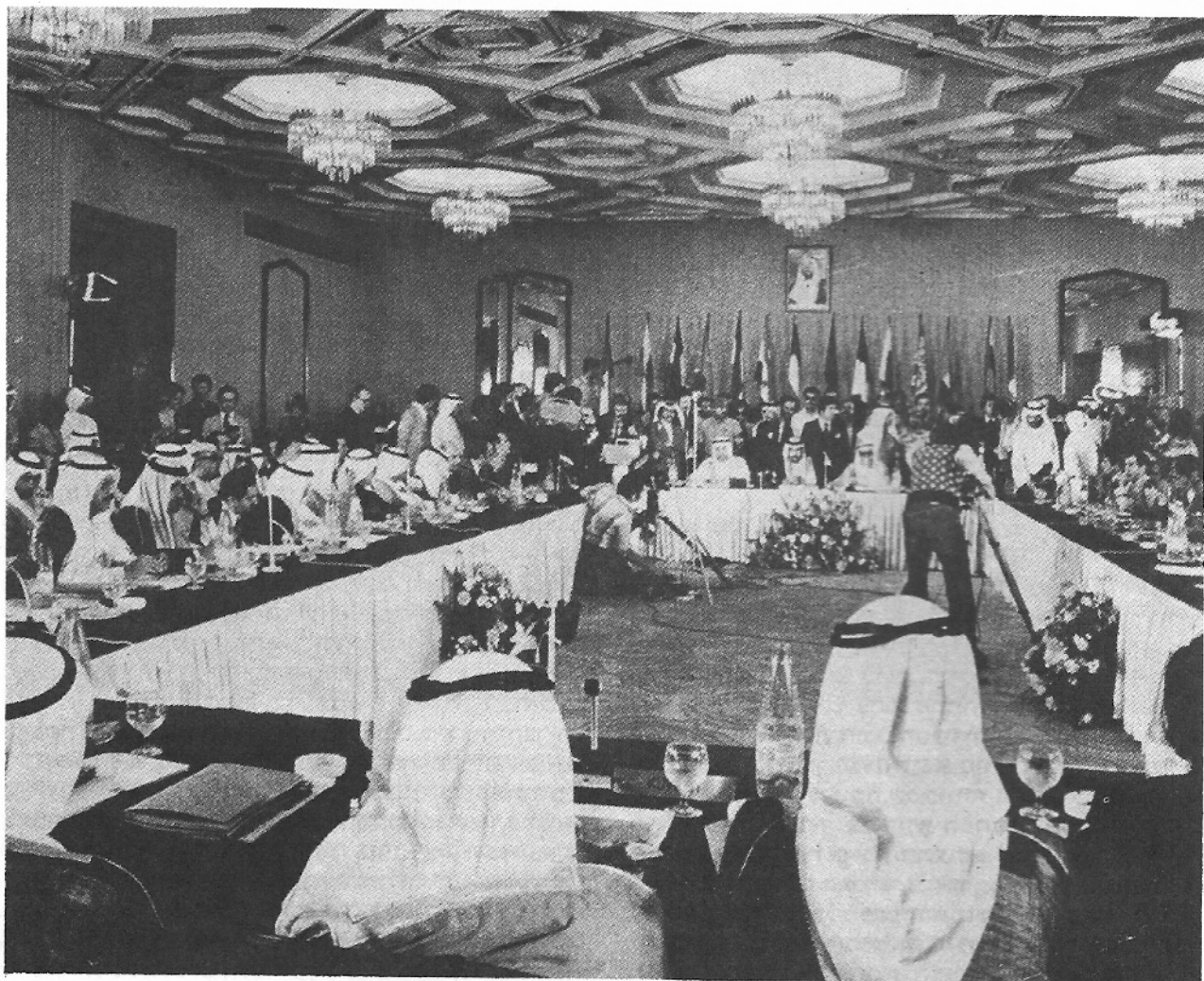
(א) שאיפתן הבסיסית של כל המדינות הריבוניות להק-
טין את תלותן בהספקת אנרגיה.

(ב) התביעה האקולוגית לצורות אנרגיה נקיות.

(ג) עליית מחירי הנפט לרמה גבוהה מאוד, שתהפוך
לכדאית את השימוש במקורות החילופיים. הצורך המידי
בריכוז מאמצים ותשומות בפיתוח מקורות אלה מובן ביתר
שאת בהתחשב בטווח-הזמן הניכרים הכרוכים בפיתוח
האלטרנטיביות: תיכנון, בנייה והרצה של כור גרעיני נמשכים
7-9 שנים; פיתוח שדה-נפט חדש נמשך 5-7 שנים; הקמת
מפעל לייצור גז סינטי הינו עניין ל-4 שנים, ותיפעול מיכרה
פחם תת-קרקעי חדש נע בין 3 ל-4 שנים. מובן מאליו, כי
ההשקעות במטלות אלה כרוכות בהון עתק, ועל כן חייב
התהליך להיות הדרגתי הן מבחינת הזמן והן מבחינת
ההשקעות. בשנת 1980 תפס עדיין הנפט כ-48 אחוזים מכלל
צריכת האנרגיה העולמית. הפקת חשמל ממפלי-מים ומכר-
רים גרעיניים באותה שנה הייתה כ-7 אחוזים בלבד. בשלב
זה לא ניתן היה לצפות לשימוש נרחב ומהפכני באנרגיית-
השמש והגרעין לפני תום המאה הנוכחית.

(ב) בעיות האנרגיה של מעצמות-העל

לברית-המועצות בעיות אנרגיה השונות באופיין ובהיקפן
מאלה של מעצמות המערב. יעול משק האנרגיה הסובייטי
חל אחרי מלחמת העולם השנייה ובא לידי ביטוי בתהליך
הדרגתי של החלפת הפחם בנפט ובגז. התנופה העיקרית
החלה, למעשה, משנת 1970 ואילך, והתבטאה בהפיכת
ברית-המועצות ליצרנית הנפט הגדולה ביותר בעולם. עם
זאת לא הוזנחה כריית-פחם בניגוד למה שהתחולל במערב.
אחת הסיבות לכך הייתה התשומות הגדולות שנדרשו
במעבר ממשק של פחם למשק של נפט. למרות העירפול
העוטה את נושא עתודות-האנרגיה הסובייטיות אין ספק,
שהן גדולות ביותר. אומדני הפחם מצביעים על 8,700
מיליארד טון, כש-86 אחוזים מהם פזורים במרחבי אסיה
הסובייטית. בסך הכל, פזורים כ-90 אחוזים מכלל מקורות
האנרגיה של ברית-המועצות באסיה, המאכלסת רק כרבע
מכלל אוכלוסיית המדינה וכ-20 אחוזים בלבד ממיתקני
תעשייתה. הפקת מקורות האנרגיה והעברתם לרוסיה האי-
רופית כרוכות בהפסדים הנובעים משיטות-העבודה, מהרי-
חוק הגיאוגרפי של המקורות מאזורי-הצריכה, מפיגור
התשתית התעבורתית, מעיילותה הנמוכה וכן מגניבות
בקנה-מידה גדול. להשוואה – ההפסדים בייצור גז מנפט
בברית-המועצות (1969) הגיעו ל-37 אחוזים לעומת 7 אחו-
זים בארצות-הברית. מסתבר, שמאזן האנרגיה של ברית-

ועידת אופ"ק באברטי'בי
תלתו של העולם המתועש בקבוצה קטנה של מדינות

ועל-כן הומרצו מדינות הגוש המזרחי על-ידי ברית-
המועצות לרכוש נפט במזרח התיכון. כאשר תדיק עקומת
הצריכה הרוסית את עקומת ייצור הנפט, תיאלץ ברית-
המועצות עצמה לפנות לשוק הנפט המזרח-תיכוני. מכל
מקום, תפוקת-הנפט הסובייטית, שהיא – כזכור –
הגדולה ביותר בעולם, מפגרת אחר נתוני לוחות-התיכנון.
במקביל מגדילים הסובייטים את תפוקת-הנפט.

עתודות הנפט המוכחות של **ארצות-הברית** מתמעטות
והולכות החל משנת 1970, שהייתה שנת אומדן השיא. אם
בשנת 1970 נאמדו העתודות המוכחות ב-39,001 מיליוני
חביות, הרי בשנת 1980 ירד האומדן ל-26,500 מיליוני
חביות, היינו ירידה חדה בכ-32 אחוזים תוך כדי עשור שנים
בלבד. באותה שנה, 1980, הציבו עתודות-הנפט את ארצות-
הברית רק במקום השמיני בטבלה העולמית, אחרי איחוד
האמירויות הערביות, עם כ-3.9 אחוזים בלבד מכלל העתו-
דות הכלל-עולמיות. תוחלת העתודות האמריקניות ברמת-
ההפקה של שנת 1979 הייתה מספיקה בקושי לשמונה וחצי
שנות הפקת-נפט. למרות הידלדלות מאגרי-הנפט הטבעיים
נרשמה עדיין עלייה בצריכת הנפט האמריקנית בשנות ה-70

המועצות נמצא בגרעון קבוע, שמחמיר במיוחד בחבלים
האירופיים של מדינת הענק, כאשר באזורי הנפט המסור-
תיים של באקרוולגה-אורל מצוייה התפוקה בעקומת
ירידה.

את מדיניות האנרגיה של ברית-המועצות מכתבים
מספר גורמים: הצורך בגידול מתמיד של הספקת אנרגיה,
בעיקר בשל הגידול בצריכת החשמל המוכפלת כל 7-8 שנים;
הפיתוח התעשייתי כולל לא רק ייסוד תעשיות חדשות אלא
גם מודרניזציה ויעול של תהליכי הייצור כדי להשיג את
הרמה המערבית, וחשיבות הצרכן הפרטי גדלה בהדרגה
עקב הביקוש הגואה למכשירי חשמל ביתיים. לפיתוח התח-
בורה חשיבות עליונה לגבי ברית-המועצות, ועל כן גדל מספר
כלי-הרכב. הנפט, ומשנת 1973 ואילך גם הגז הטבעי, היוו
את מוצרי הייצוא החשובים ביותר, בהעניקם לברית-
המועצות כ-30 אחוזים מהכנסותיה במטבע-חוץ. בשנת
1971 ייצאה ברית-המועצות למדינות ה"קומקון" (השוק של
מדינות הגוש המזרחי המשותף) 48 מיליון טון נפט, והתח-
יבה לספק להן בשנת 1980 170 מיליון טון, היינו למעלה
מרבץ מכל התפוקה החזויה. התחזית הסובייטית הצביעה
על גרעון עצמי בסך 100 מיליון טון נפט בנסיבות אלה,

יצואניות נפט מובהקות, לא נכנסו לרשימת עשר יצואניות הנפט העיקריות לארצות-הברית. (עיין בלוח 9). משבר האנרגיה המיוחס לארצות-הברית אינו אלא משבר בסוג אחד של אנרגיה – הלא הוא הנפט. לעומת זאת, משתרעים בארצות-הברית כ-52 אחוזים מכלל עתודות הפחם בעולם, שלא תרמו יותר מ-16 אחוזים מכלל צריכת האנרגיה האמריקנית בשנת 1980. תוחלת הפקתם נאמדת למאות שנים. לארצות-הברית פצלי-נפט, שעתודותיהם נאמדו בכ-2,000 מיליארד חביות – מעל ומעבר לכל עתודות-הנפט המוכחות בעולם ל-1980. אמריקה חולשת על כ-29 אחוזים מעתודות האוראניום העולמיות, ויכולתה הפוטנציאלית של ארצות-הברית לייצר סוגי אנרגיה אלטרנטיביים בכמויות גדולות ובמחירים מסחריים סבירים עשויה לבלום את גאות מחירי הנפט ולעצור, בסופו של דבר, את מעמדו המונופוליסטי של אופ"ק.

(ג) סיכום ביניים

השנים 1980-1982 עמדו בסימן ירידת מחירי הנפט בשוק העולמי. אם בפרוס ינואר 1980 נמכרה חבית הנפט הגולמי ב-42 דולר, הרי בתחילת מרץ 1982 ניתן היה לרכוש נפט גולמי בכמויות בלתי-מוגבלות כמעט במחיר 29 דולר לחבית, היינו ב-4 דולר פחות מהמחיר המעודכן של אופ"ק. אפילו צמצום הפקת-הנפט הסעודית מ-10.3 מיליון חביות ליום (ינואר-פברואר 1980) ל-8.5 מיליון (ראשית 1982) – במקביל להאטת התפוקה של כוויית ושל נסיכויות המפרץ הפרסי – לא בלמה את ירידת-המחירים. התמשכותה של מלחמת עיראק-איראן לא חוללה עודפי ביקוש על היצע, ואילו בתחילת שנה זו נמסר, כי איראן מתעתדת להגביר את תפוקתה, בלי להתחשב בעמיתותיה באופ"ק, על-מנת לממן את המשך מלחמתה בעיראק. הצפת השוק העולמי בנפט איראני אך תתרום להאצת המגמה של ירידת-המחירים. אם נקח בחשבון, שבשנתיים האחרונות מאז נבלמו מחירי הנפט חל פיחות של כ-20 אחוזים בערך הדולר מחמת האינפלציה בארצות-הברית, כי אז ניתן לאמוד את ירידתם הריאלית של מחירי הנפט בכ-40-45 אחוזים מאז הגיעם לשיא בפרוס שנת 1980. ירידת מחירי-הנפט בשוק החופשי באירופה (רוטרדם) חייבה גם מפיקות-נפט אחרות, שאינן חברות באופ"ק, להפחית את מחיריהן מתחת ל-34 דולר החבית, והדברים אמורים לא רק במקסיקו ובמצרים אלא

(1970-1980), בשיעור של 24 אחוזים (מ-14.6 מיליון חביות ליום עד ל-18.12 מ/ח ליום). ברור איפוא, כי שנות ה-70 עמדו בסימן של התמעטות העתודות המוכחות, מחד גיסא, ועלייה איטית בשיעורי צריכת-הנפט, מאידך גיסא. (עיין בלוח 7). במקביל לכך חלה האטה ניכרת בייצור הנפט האמריקני, ועל-כן נזקקה ארצות-הברית לייבוא נפט גדל והולך. פועל יוצא מכך היה הגדלת התלות האמריקנית בייבוא ממדינות אופ"ק בכלל, ומערב הסעודית בפרט. שנת 1977 סימנה את צריכת השיא של ארצות-הברית בזהב השחור (18.43 מיליוני חביות ליום). באותו פרק זמן התקרב הייבוא לכמעט מחצית (47 אחוזים) מהצריכה השנתית, וחלקו של הנפט המיובא ממדינות ערב בלבד עמד על 17.3 אחוזים מסך כל הצריכה בארצות-הברית. ירידה הדרגתית הן בממדי הצריכה והן בייבוא החלה להסתמן בשנת 1980, אך גם בשנה זו תפס עדיין הייבוא 43 אחוזים מכלל הצריכה האמריקנית. מדינות-ערב סיפקו כ-16.3 מוצרי-הנפט. הצד השני של המטבע הינו פירוט יבוא הנפט הגולמי לארצות-הברית במחצית השנייה של שנות ה-70. בהשלימו את קודמו מלמד לוח 8, כי מדינות אופ"ק מילאו את החלק הארי בהספקת-הנפט הגולמי לארצות-הברית בשנת 1977. מכאן ואילך ירד מישקל אופ"ק בכלל נתוני הייבוא האמריקניים. בניתוח חלקן של הייצואניות כמדינות בודדות, המספקות נפט לארצות-הברית, בולטים הבדלים ותנודות ניכרות. כך, למשל, הורידה ונצואלה, שתפסה את המקום הראשון בייבוא הנפט לארצות-הברית ב-1975 (1,030.1 אלפי חביות ליום), את מיכסתה לשם ב-1979 עד ל-691.1 אלפי חביות ליום, כלומר ב-33 אחוזים. לעומתה השיגה ערב הסעודית את המקום הראשון בייבוא נפט לארצות-הברית החל משנת 1976. ב-1979 ייצאה 1,346.8 אלפי חביות לארצות-הברית, והייתה זו עלייה בשיעור 51 אחוזים בהשוואה לשנת 1975. ברשימה זו של עשר יצואניות הנפט הגדולות לארצות-הברית בלטה עלייתה המסחררת של מקסיקו, אשר תוך 5 שנים בלבד (1975-1979) העלתה את יצואה לארצות-הברית ב-508 אחוזים (מ-71.4 אלפי חביות ליום עד ל-434.1). אלג'יריה הכפילה את מיכסתה לארצות-הברית באותו פרק זמן – עלייה ב-118.8 אחוזים, ואילו לוב (98.6 אחוזים) ואיחוד האמירויות הערביות (81.4) כמעט והכפילו את יצואן לשם. לעומת זאת, חלה ירידה במישלוחי-הנפט מאיראן (42.2 אחוזים), מקנדה (37 אחוזים) ומונצואלה (33 אחוזים) לארצות-הברית באותן 4 שנים (1975-1979). יש להטעים, כי כוויית ועיראק, שתי

לוח 7: צריכה וייבוא נפט לארה"ב, 1970-1980 (במיליוני חביות ליום)

1980	1979	1978	1977	1976	1975	1970	
18.12	18.43	18.82	18.43	17.46	16.32	14.6	סי"ה הצריכה
7.79	8.41	8.23	8.81	7.31	6.06	3.4	סי"ה הייבוא
2.96	3.04	2.96	3.18	2.42	1.38	0.3	מזה: הייבוא ממדינות ערב
43.0	45.6	43.7	47.8	41.9	37.1	23.3	אחוז הייבוא מהצריכה
16.3	16.5	15.7	17.3	13.9	8.5	2.0	אחוז הייבוא הערבי מהצריכה

לוח 8: חלקן של הייצואניות הערביות העיקריות בייבוא נפט גולמי לארה"ב 1975-1979 (באחוזים)

1979	1978	1977	1976	1975	
7.5	5.8	6.5	6.0	4.8	אלג'יריה
5.0	5.0	9.0	7.5	8.7	איראן
7.8	5.9	9.6	7.2	5.4	לוב
16.0	10.5	17.5	18.7	14.7	סעודיה
3.3	3.5	5.1	4.4	2.5	איחוד האמירויות
66.7	52.0	83.2	83.1	78.5	כל מדינות אופ"ק מכלל הייבוא

לוח 9: עשר יצואניות הנפט הראשונות לארה"ב (1975-1979)

איחוד האמירויות	באלפי חביות ליום									
	איראן	אינדונזיה	מקסיקו	קנדה	לוב	אלג'יריה	ונצואלה	ניגריה	סעודיה	
154.2	524.8	437.7	71.4	845.2	329.3	288.2	1030.1	837.8	891.6	1975
279.7	303.2	416.9	434.1	532.5	654.0	630.5	691.1	1077.6	1346.8	1979
+81.4	-42.2	-4.8	+508	-37	+98.6	+118.8	-33	+28.6	+51	השינוי ב%

את סעודיה להמשיך ולצמצם את תפוקתה, בעוד שחברות אופ"ק האחרות (ניגריה, עיראק, איראן, לוב ואינדונזיה) ימשיכו להפיק נפט ככל הניתן כדי להגדיל את הכנסותיהן, לממן את הוצאותיהן ולכבוש נתח גדול יותר מהמסחר הבינלאומי בזהב השחור. בלימת ירידה נוספת של מחירי הנפט מותנית עתה בהקטנת התפוקה הסעודית. אולם בכך ייפגעו גם הכנסותיה של הממלכה, ועמדת הבכורה שלה תיפגע.

מעבר לכך יש לזכור, כי יפן ומערב-אירופה עדיין תלויות באורח עקרוני ומעשי בהמשך הספקת נפט מהמזרח התיכון ומצפון-אפריקה. ייתכן, שמצב העניינים הנוכחי הוא בבחינת פסק-זמן למדינות המערב בכלל ולארצות-הברית בפרט לעשות למען הקטנת תלותן בייבוא נפט. ולמרות ההנחה המוצדקת, שירידת מחירי הנפט אינה מעודדת קידום תחליפי אנרגיה, יפה שעה אחת קודם.

מקורות לנתונים:

- (1) The World Almanac, 1981.
- (2) B.P. Statistical Reviews, London 1977-1981.

גט בבריטניה, המפיקה מקידוחיה התת-מימיים בים הצפוני.

השאלה המרכזית היא – האם ירידת מחירי הנפט בשנתיים האחרונות, או לפחות הקפאתם, הינה מגמה יציבה ומתמדת לשנות ה-80, או שמא עסקינן בתופעה זמנית וחולפת, ובעקבות צירופם של גורמים כלכליים-מדיניים ופסיכולוגיים תחזור עקומת המחירים לטפס כלפי מעלה. מובן, כי בשלב זה – בפתחן של שנות ה-80 – אין מענה מוחלט לשאלה זו. אם תתמיד המגמה הנוכחית, כי אז ייחלש כוח-המיקוח הכלכלי-מדיני של ערב הסעודית. ראשית, הכנסות הנפט שלה ירדו באורח ניכר. ב-1981 היא הצליחה להגדיל את יתרות הפטרו-דולרים שלה בכ-30 מיליארד דולר, אולם אם תקטן התפוקה והמחירים ירדו לעומת מגמת העלייה בהוצאות, ובכללן הרכש הצבאי האדיר, כי אז עלולה אפילו סעודיה לסיים את שנת 1982 בגרעון במאזן המסחרי. יתרות מטבע-החוץ של איראן ושל עיראק, השרויות במלחמת-התשה ממושכת, ואפילו אלה של מדינה מתפתחת כניגריה, נמצאו כבר אשתקד במגמת ירידה תלולה. שנית, הרוויה הנוכחית בשוק הנפט מאלצת